

Jhr. J. A. ROËLL,
Minister van Marine.

Een en ander op cavaleristisch gebied.

(Vervolg van No. 9, blz. 617, van den vorigen Jaargang.)

V.

Iets over Tactiek.

Niet alleen op het oorlogsveld, ook op het manoeuvre terrein worden dikwijls en herhaaldelijk dezelfde fouten gemaakt. Wreken in den oorlog de verkeerde maatregelen zich veelal in noodeloos vergoten bloed — zoo niet erger —, op het manoeuvre terrein kunnen zij — in zekeren zin — veel nut stichten. Wanneer n.l. de begane fouten door zooveel mogelijk alle officieren niet alleen gezien, maar ook begrepen zijn; indien velen in de gelegenheid zijn geweest en de moeite hebben genomen zich in het voorliggende geval in te denken; indien zij begrijpen waarom „anders” en niet „aldus” moest worden gehandeld; dan zullen deze in overeenkomstige gevallen allicht in staat zijn om de klippen te ontwijken, waarop een voorganger — indien het oorlog geweest ware — zijn troep misschien schipbreuk zou hebben doen lijden, of, wat hetzelfde zeggen wil, dezen geheel buiten gevecht zou hebben gesteld.

Schrijver dezes begrijpt, dat hij zich op zeer glad ijs gaat wagen. „De beste stuurlii staan aan wal”, „la critique est aisée, etc.” en meer dergelijke gezegden zullen op veler lippen komen. Maar dat alles doet niets ter zake. Het is de quaestie of hetgeen volgen gaat al dan niet juist is. Dáár komt het op aan!

Het lezen der krijgsgeschiedenis levert het beste middel op, om te leeren zien en begrijpen hoe men in zeer vele gevallen *niet* moet handelen. In alle veldslagen en gevechten toch zijn fouten gemaakt, — fouten, die door hare gevolgen indruk op den lezer maken. Soms hoort men, als er eene fout is begaan, beweren: dat men het in oorlogstijd wel anders zou hebben gedaan. Zij, die dit meenen, vergeten dat op het gevechtsveld de menschelijke zenuwen zich nog wel anders doen gevoelen dan op het manoeuvre terrein. Zooals men gewoon was in vreedstijd te doen, zoo handelt men ook op het gevechtsveld, eerder nog slechter of minder goed. De krijgsgeschiedenis leert ook dat.

Kan de verdediger dikwijls een goed gebruik maken van het gevecht
Mil. Spec. '98

te voet, ten einde in het terrein steun te zoeken (zie hierover ook blz. 262 van den vorigen jaargang), de aanvaller mag zich wel tweemaal bedenken voor hij tot een feitelijk aanvallend gevecht te voet overgaat. De uitwerking van het moderne geweer- en karabijnvuur is in den laatsten tijd zóó enorm toegenomen, dat een frontaanval (1) over een vrij open terrein in den regel wel tot de onmogelijkheden zal behooren. Geldt dit zelfs reeds voor infanterie, zooveel te meer natuurlijk nog voor afgezeten cavalerie, omdat dit wapen te voet te weinig offensief vermogen bezit. Neemt men in aanmerking, dat het vuur reeds dwingt op grooten afstand ($\pm$ 1000 M.) zeer opgelost voorwaarts te gaan, zoo is het duidelijk dat spoedig alle samenhang verbroken zou zijn en men den troep niet meer voorwaarts zou kunnen doen gaan. Wat de toename van de vuuruitwerking beteekent, leert ons de geschiedenis van den lateren tijd. Wat in 1866 bij Probus nog mogelijk was (een frontaanval van infanterie op infanterie over vrij open terrein), mislukt vier jaren later geheel en al — onder overeenkomstige omstandigheden — bij Mars la Tour door de verbeterde vuuruitwerking.

De uitkomst zal het moeten leeren, maar het is meer dan waarschijnlijk, dat in de toekomstgevechten een zuivere frontaanval over vrij open terrein eene onmogelijkheid zal blijken te zijn, zoowel van infanterie op infanterie als van cavalerie op cavalerie (zulk een aanval van inf. op cav. zal nog wel mogelijk blijven, omgekeerd echter in 't geheel niet mogelijk zijn). Alleen indien men over zeer groote overmacht beschikt (wat bij onze cavalerie wel nooit het geval zal zijn), of wel indien de artillerie van den aanvaller de vijandelijke stelling eerst zoodanig onder vuur heeft genomen, dat van een eigenlijken weerstand geen sprake meer zal kunnen zijn, zal een aanvallend gevecht te voet kans hebben op succes. Maar in het laatste geval is het dan eigenlijk de artillerie, die de aanval op de stelling heeft mogelijk gemaakt.

Doen zich deze gunstige omstandigheden niet voor, dan is het voor den aanvaller beter om 10, ja 50 KM. om te rijden om den vijand uit zijn stelling te manoeuvreeren. Is de aanvaller eenmaal op diens flank gekomen, dan moet de verdediger wel terug, met het oog op de handpaarden. Bij dat omtrekken moet dan natuurlijk getracht worden den vijand in zijn stelling vast te houden door een demonstratie in front, zoo mogelijk versterkt door artillerievuur.

Indien dus de verkennende cavalerie stuit op door den vijand bezette défilés, zoo zal het in de meeste gevallen aanbeveling verdienen deze défilés te paard om te trekken, tenzij men over groote overmacht beschikt, ook aan artillerie, of ook als de aanval het karakter van eene overvalling dragen kan. In zoo'n geval komt het op den aanvalsvorm trouwens niet aan.

Dat men, indien de nadering is opgemerkt, in elk geval geheel gedekt (gezichtsdekking) moet afstijgen, spreekt vanzelf. Op open terrein zal

1) Een omvatting of een flankaanval wordt toch voor kleinere afdeelingen ten slotte een frontaanval.

men in het gezicht van den vijand niet kunnen afstijgen, kleinere afdeelingen zullen wel niet binnen 1000 M. kunnen naderen, grootere (eskadrons) zullen wel minstens op 1500 M. verwijderd moeten blijven.

Een zeer groote fout (die nog wel eens voorkomt) is het, om, indien men te paard plotseling van nabij vuur krijgt, af te stijgen vrijwel in het vuur van den vijand. Zoo iets is totaal onmogelijk. De Commandant of zelfs de officier, die zich het dichtst aan den vijand bevindt, moet dan bliksemsnel weten te beoordeelen of de vijand te paard te bereiken is. Is dit maar eenigszins mogelijk dan moet te paard worden geatta-keerd in de formatie waarin men zich bevindt, zoo niet dan moet worden „keert gemaakt” en tot buiten het bereik van het werkzaam vuur in den snelsten gang worden teruggereeden. Dit leidt natuurlijk tot zware verliezen, maar het afstijgen in zoo'n geval staat gelijk met vernietiging.

In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 24 Oct. j.l. komt als „Militaire brief” een voor ons wapen zeer apprecieerend en welwillend geschreven artikel voor. Moge er uit het wapen een stem opgaan om den schrijver er van dank te zeggen voor de wijze, waarop hij een laus breekt voor het nut van de cavalerie. In den laatsten tijd toch gaan er al meer en meer stemmen op, die — vooral uit een financieel oogpunt — het nut van ons wapen betwisten. Zelfs kwam in de Gids van Maart '97 een stuk voor van den Oud-Minister SEYFFARDT, waarin o.a. in overweging werd gegeven een regiment van „het dure wapen” door infanterie op rijwielen te vervangen. Dit idee is destijds in het Militaire Blad zoo afdoende door den Luit.-Kolonel DE WIT weerlegd, dat het overbodig voorkomt er nog een woord aan toe te voegen.

In bovenbedoelden „Militaire brief” geeft de schrijver als zijne overtuiging te kennen, dat onze cavalerie in geen enkel opzicht, wat oefening en bruikbaarheid betreft, voor de ruiteryen der meeste Europeesche legers behoeft onder te doen. Vooral wat de uitvoering van den verkenningdienst betreft — om ons hiertoe te bepalen —, gelooven wij dat dit werkelijk het geval is. Maar, aangenomen dat wij op die hoogte staan, hoe komt het dan, dat dikwijls bij manoeuvres de verkenning der cavalerie niet nog betere resultaten oplevert; hoe komt het dan, dat vaak reeds de geheele voorhoede, ja de hoofdmacht, in een beslissend gevecht gewikkeld is alvorens een enkel behoorlijk bericht is ingekomen; hoe komt het dan, dat men dikwijls, vooral bij chefs van andere wapens, kan bemerken, dat de verkenning hun niet is meegevallen, dat zij meer afdoende berichten hadden verwacht? Om op deze vragen een antwoord te geven moet men in de eerste plaats bedenken, dat zeer dikwijls — zoowel bij gecombineerde manoeuvres als bij de z.g. cavaleriemanoeu- vres — niet voldoende rekening wordt gehouden met de factoren *tijd* en *ruimte* in verband met de snelheid van het paard.

Beschouwen wij meer speciaal het rijden der (tactische) verkenningspatrouilles. Zeer dikwijls ontvangen zij hunne opdracht eerst op de verzamelaarsplaats, op het allerlaatste oogenblik voor het begin der manoeuvre.

Met de meeste haast en spoed moeten zij dan afmarcheeren. Daar de beide partijen niet zeer ver van elkaar kunnen beginnen (vooral niet bij gecombineerde manoeuvres), stuiten zij al spoedig op den vijand en met het zeer harde rijden, om een voorsprong te verkrijgen, is het dan gedaan. Dikwijls zal nu de patrouille zich voor eene vijandelijke afdeeling moeten schuil houden, het doel toch is geenszins om te vechten. Door een goed gebruik te maken van het terrein zal nu de Commandant een geschikt punt moeten zoeken om de vijandelijke stelling of colonne te bespieden. Heeft hij gezien wat hij weten wil, dan moet het bericht worden geschreven, hetwelk soms eerst langs groote omwegen en na het overwinnen van vele moeilijkheden den geadresseerde bereiken kan.

Voor dit alles is natuurlijk tijd noodig.

Kan men bij gecombineerde manoeuvres door zeer hard te rijden nog eenigen voorsprong op de marcheerende colonne verkrijgen, toch blijkt deze dikwijls te klein te zijn. In den regel is dan ook de strijd reeds in vollen gang als de berichten inkomen.

In vredetijd heeft men — ook zonder de berichten der cavalerie — vele gegevens om een plan van aanval te kunnen maken. De dislocatie der troepen, de kantonementen voor den nacht, de wederzijdsche sterkte, de wetenschap dat de manoeuvre op zeker uur zal zijn geëindigd, enz., kunnen leiden tot de conclusie dat de vijand wel „daar” stelling zal nemen of langs „die wegen” zal opmarcheeren. De vraag is echter wel gewettigd, of zoo’n „er op los manoeuvreeren zonder positieve berichten” niet tot eene gevaarlijke gewoonte zal worden, die in de toekomst tot bloedige verrassingen zou kunnen leiden.

Bij de cavaleriemanoevres is eene behoorlijke verkenning nog minder mogelijk als de verkennende cavalerie eerst op het allerlaatste oogenblik wordt uitgezonden — wat doorgaans geschiedt — en dus door de hoofdmacht op den voet gevolgd wordt. Zij kan dan geen voorsprong verkrijgen en het zal dus kunnen voorkomen, dat de hoofdmacht plotseling werkzaam artillerievuur ontvangt, terwijl men nog niets van den vijand afweet. Natuurlijk kan men zich in den oorlog wel gevallen denken, dat de verkennende cavalerie aanvankelijk op den voet door de hoofdmacht wordt gevolgd, maar dan zal gene door veel galop te rijden wel een voorsprong op deze weten te verkrijgen. In zoo’n geval komt het er niet op aan of een aantal paarden wordt doodgereden, als men op andere wijze niet aan de opdracht kan voldoen; in vredetijd is zoo iets natuurlijk onmogelijk.

Om dus te resumeeren is het wenschelijk, dat de verkennende afdeelingen met minder *overhaasting* worden uitgezonden en dat meer rekening worde gehouden met *tijd* en *ruimte*.

„Wie alles dekt, dekt niets” is een bekend gezegde van von CLAUSEWITZ, doelende op den overdreven aanleg van duurzame versterkingen. Ook in het veld echter is deze regel wel te behartigen, wat betreft het uitzenden van troepen ter beveiliging. Vooral bij ons wapen is het zoo

gemakkelijk, — omdat het te paard zoo vlug gaat —, eens even een patrouille naar gindsch bosch of eene afdeeling naar gindsche hoogte te zenden. „Eens even” wil dan in den regel zeggen, dat men die afdeelingen voor het einde der manoeuvre niet meer terugziet.

Bij den beslissenden aanval ontbreken dan vele sabels in 't gevecht die soms vrij nutteloos en zonder noodzaak zijn uitgezonden. In vredes-tijd komt deze fout alweer niet erg op den voorgrond, omdat bij den aanval het aantal eskadrons wordt geteld, terwijl er dan soms per eskadron wel een peloton mankeert. Is de verkennende cavalerie vooruit, zoo moet men daarin het noodige vertrouwen hebben en niet telkens opnieuw vele patrouilles uitzenden, omdat zulks leidt tot versnippering. Natuurlijk wordt hier niet bedoeld op *éclaireurs* en *gevechtspatrouilles*, die *altijd* uitgezonden *moesten* worden, deze blijven toch in de onmiddellijke nabijheid, dus in de hand.

Het spreekt vanzelf, dat het tactisch verband zooveel mogelijk moet worden bewaard, en dat bij de uitzending van afdeelingen deze *zoo mogelijk* allen uit hetzelfde eskadron (peloton) moeten worden genomen, zoodat niet alle eskadrons (pelotons) tegelijk worden „geplukt”.

Bij het marcheeren over een heide — in linie of in eskadronscolonnes — is het uitzenden van een paar *éclaireurs* niet overbodig. Waterloo en Wörth o.a. herinneren ons daaraan, terwijl § 76 van de Eskadronsschool ze trouwens, evenals de *gevechtspatrouilles*, imperatief voorschrijft.

VI.

Allerlei.

In de Eskadronsschool is voorgeschreven, dat bij den aanval de Eskadronscommandant zich met den hem vergezellenden trompetter laat opnemen in de lijn der Pelotonscommandanten. In de Regiments-school vindt men eene overeenkomstige bepaling voor den Regimentscommandant en diens staf en voor de Eskadronscommandanten (blijkbaar zijn hier de andere Hoofdofficieren vergeten).

Deze bepaling — psychologisch-tactisch eene fout — is anti-cavaleristisch en lijnrecht in strijd met het karakter, met het wezen, met de energie van den aanval. Hoe? Juist op het oogenblik, dat het er op aankomt zich „met onweerstaanbare kracht op den vijand te werpen”, zooals ons reglement elders te recht aangeeft, zullen de chefs, die zich in linie altijd ver voor het front bevinden, op het commando „*attakeert*” den aanval nog niet aannemen, maar het tempo zelfs moeten inhouden ten aanschouwen van den geheelen troep, die allicht dat inhouden — zij het dan ook reglementair — aan andere beweegredenen zal toeschrijven?

Zal dat inhouden van het tempo van alle chefs voor het front niet een gevoel van weifeling, van aarzeling doen ontstaan? Men overschatte toch het

moreel van een troep niet! Bij ieder mensch komt op zeer gevaarlijke oogenblikken het aangeboren egoïsme, de zucht naar zelfbehoud, de drang om te blijven leven, boven. Plichtsbefef, wilskracht, eergevoel en schaamte zullen dan dit aangeboren egoïsme in toom moeten houden. Het zijn natuurlijk in de eerste plaats de officieren, die deze deugden moeten bezitten en die daardoor in staat moeten zijn om in hoogst moeilijke oogenblikken zichzelf meester te blijven. Zeker, in den troep vindt men ze ook, die militaire karakters, die voor den flinksten officier niet behoeven onder te doen, maar het meerendeel der tegenwoordige jonge soldaten bezit die eigenschappen niet in voldoende mate om uit zichzelf tegen een muur van lansen of tegen het vijandelijke vuur in te gaan. Het zijn deze zwakkere en slappere elementen, die door het voorbeeld moeten worden meege-sleept en dat voorbeeld moet hun door de officieren worden gegeven. Het zijn de officieren, die zich het eerst in de vijandelijke linie moeten werpen; bij den aanval mag — zelfs in schijn — van aarzeling geen sprake zijn, hoe energiever doorgevoerd hoe meer kans op succes.

In Duitschland geldt dan ook het principe „Bei der Attacke behalten die Vorgesetzten Ihre Ehrenstelle weit vor der Front”.

Naar het schijnt is bovenbedoelde anti-cavaleristische bepaling in het reglement opgenomen omdat onze eventueele vijand met de lans gewapend is en men de hoogere officieren daaraan niet te veel wilde blootstellen. Afgescheiden van het feit dat deze reden alleen tegenover cavalerie van eenige beteekenis zou kunnen zijn, terwijl tegenover de andere wapens een inhouden van het tempo gelijk staat met *langer onder vuur zijn*, zoo is toch ook tegenover cavalerie meerbedoelde bepaling verkeerd gedacht. Het gelukken van den aanval moet op den voorgrond staan en niet het al of niet vallen van officieren en evenals het bij de infanterie verderfelijker zoude zijn om de vuuruitwerking ondergeschikt te maken aan de dekking, evenzoo verkeerd is het bij de cavalerie de energie van den aanval te verminderen door het streven om de aanvoerders minder bloot te stellen.

Iets van zeer ondergeschikt belang vinde voorts hier nog eene plaats, omdat het bekende gezegde „Soignez les détails, ils ne sont pas sans gloire” nog altijd waar blijft. Bij het overwinnen van hindernissen, bij een frontmarch in galop of een charge, bij het rijden langs boomen of door bosschen, bij een bokkend of hevig slaand paard ziet men dikwijls en daarbij meestal vele mutsen vallen. Indien een paard plotseling voor een hindernis of eenig voorwerp keert maakt, kan men er zeker van zijn dat de ruiter als „eerste hulp” naar z'n muts grijpt en dus den rechtertrensteugel, dien hij dan juist zoo noodig heeft, loslaat. Het laten oprapen der mutsen geeft aanleiding tot wanorde bij eene marcheerende colonne, vooral als de weg smal is of het paard kleeft, een enkele maal tot verwonding of „jakkeren” langs de colonne, als de man onhandig af of opstijgt. Om het laten vallen zooveel mogelijk te beperken, kan men de mutsen eenvoudig laten liggen (waarvoor de ruiter dan buitengewone korting krijgt) of er voor straffen, maar veel eenvoudiger is het dit alles te *voorkomen* door aan de muts een eenvoudig

elastiekje te maken, zooals aan iedere pet zit, dat eventueel onder de kin kan worden gedaan. De kosten zijn zeer gering; als dan tevens de leelijke, nuttelooze riempjes aan de kappen der laarzen konden verdwijnen, zou het financieel evenwicht weer hersteld zijn. En nu we zoo ongemerkt van het hoofd tot de voeten zijn afgedaald, nog iets over de spoor. De officieren hebben vrijwel onbruikbare sporen, de troep echter halve martelwerktuigen, het zou veel beter zijn als dit juist andersom ware. De troep maakt veelal door onbeholpenheid of door ruwheid een verkeerd gebruik — dikwijls misbruik — van de sporen. Veel verzet wordt daardoor uitgelokt en meer paarden bedorven dan verbeterd.

Reeds waren enkele beschouwingen geschreven over ons — nu vervallen — scherp beslag, toen schrijver dezes in het Rec. Mil. las, dat alle buitengewone beslagsoorten van den lateren tijd vervallen zijn, en gelukkig het eenig practisch-bruikbare militaire winterbeslag, n.l. dat met schroefkalkoenen, weer in eere is hersteld.

Wij behoeven nu niet meer te vreezen, dat bij eene eventuele mobilisatie in den wintertijd de geheele cavalerie binnen enkele dagen door slecht winterbeslag totaal buiten gevecht zal zijn, zooals o.a. het geval was met de detachementen in den strengen winter '92—'93 in Groningen gedetacheerd, en waarvan toentertijde uitvoerige rapporten (o.a. van schrijver dezes) zijn ingediend — doch zonder resultaat.

Zijn de bedoelde beschouwingen thans „mosterd na den maaltijd”, eene enkele opmerking er uit moge hier nog een plaatsje vinden, n.l. om te releveeren, dat ook het „klapijzer” als algemeene maatregel is vervallen. Er zijn altijd eenige paarden, die zich met gewone ijzers verwonden en voor die is een klapijzer noodzakelijk, maar als algemeene maatregel had het klapijzer een groot bezwaar.

Wat toch is het nadeel van het zoogenaamde „klappen in de ijzers”? Niet zoozeer het klappen zelf (over verwondingen daarbij spraken wij reeds), maar meer de oorzaak van het klappen, n.l. het te *hard draven* of *uit de houding draven*. Het nadeel is dus minder het „klappen” (het gevolg), maar meer het slecht draftempo (de oorzaak). Door klapijzers neemt men alleen het gevolg weg, maar de veel nadeeliger oorzaak blijft bestaan. Het geluid bij het klappen is onaangenaam, maar dat onaangename geluid heeft een groot voordeel. Het is een automatische waarschuwer, een „verklikker” van het tempo voor den onnadenkenden ruiter. De ordonnans, die zijn paard in de ijzers hoort klappen, begrijpt daaruit dat zijn tempo te hard is of zijn paard in slechte houding gaat, evenzoo waarschuwt het den patrouillecommandant als hij onwillekeurig het tempo te hard neemt. Die waarschuwing ontbreekt bij klapijzers en dat is een bepaald nadeel, want onze huzaren houden gelukkig van vlot rijden, maar de meesten begrijpen niet voldoende dat *vlot rijden* en *jakkeren* niets met elkaar gemeen hebben. Om vlot te rijden moet men: „door” stappen, „langzaam” draven en „hard” galoppeeren.

1 December 1897.

Infanterie-Opstellingen in Permanente Werken toegelicht door een FORT-ONTWERP,

DOOR

J. H. A. MIJSBERG,
Kapitein der Genie.

(*Vervolg van No. 1, blz. 31.*)

II.

*Ontwerp van een Fort op een breed Acces in eene Inundatie.
(Met de figuren 1 tot en met 4 op plaat II.)*

Het fort-ontwerp, dat op Pl. II is weergegeven, heeft ten doel de *infanterie-opstelling met schilden*, waarvan de inrichting in de vorige aflevering werd beschreven, toe te passen in de constructie van een permanent werk en te doen zien, tot welk een *eenvoudig* en tevens *krachtig* forttype men daardoor kan geraken.

Ik heb als terrein, waarop dit fort aangelegd zou kunnen worden, aangenomen een breed en ruim acces in eene inundatie van zoodanige uitgestrektheid, dat het fort aan alle zijden genaderd kan worden en dus aan elke aanvalswijze blootstaat en dat minstens nog een tweede fort op hetzelfde acces een plaats kan vinden. Dat het werk op een dergelijk breed acces ligt, geeft dus aanleiding dat het eerder voor een vijandelijken aanval in aanmerking komt, dan wanneer het op een smal acces in een welverzekerde inundatie was gebouwd. Bijna zou het fort als in hoog terrein gelegen beschouwd kunnen worden, ware het niet, dat ik hierbij juist de moeilijkheid, dat het werk niet ingegraven kan worden, wenschte te ondervinden, waartegenover het voordeel staat, dat de eventueele aanvaller eveneens moeilijk dekking in het terrein kan vinden.

Het peil van de volledig gestelde inundatie is aangenomen op 0.5 M. beneden het algemeene terreinpeil. De gewone waterstand, die aan weinig verschil in hoogte onderhevig wordt verondersteld, is gemiddeld 0.9 M. lager, dus 1.4 M. beneden het terreinpeil.

Zonder daaromtrent verder in beschouwingen te treden, — daar zulks hier niet ter zake doet —, wensch ik met een enkel woord toe te lichten, hoe ik mij de stelling nabij het ontworpen fort, dat als *stewnpunt* in de inundatielinie dienst moet doen, ingericht denk.

De nevenforten liggen op $\pm$ 2000 M., midden op midden, van het werk verwijderd. In het tusschenterrein bevinden zich permanente batterijen voor het vuur op groote afstanden en verder opstellingen voor het geschut, voor den artilleriestrijd bestemd. Tevens bevindt zich daar een met behulp van tijdelijke middelen ingerichte stelling tegen stormenderhandsche aanvallen, met al hetgeen daarvoor noodig is. In 't algemeen heeft die stelling eene zoodanige richting, dat zij de uiteinden van de keelgrachten der werken verbindt, zoodat de fortten als caponnières vóór de linie uitkomen en deze alzoo flankeren kunnen.

De plattegrond van het fort is symetrisch van vorm, zooals bij het schetsen van types te doen gebruikelijk is en wat in vele opzichten daarbij gemak oplevert. (1)

Bij het ontwerpen van het fort heb ik getracht:

- 1° de werking van de infanterie, die voor de nabijverdediging de grootste kracht ontwikkelt, zoo goed mogelijk te waarborgen;
- 2° het fort zoo weinig mogelijk relief te geven; niet alleen de kruin van het werk, doch ook de vuurlijn zoo laag mogelijk te houden (dit laatste ook in verband met punt 1°); en
- 3° het doel, dat het werk aan de vijandelijke artillerie aanbiedt, zoo klein mogelijk te doen zijn en, in verband daarmede, vooral voor een zeer geringe diepte van het werk zorg te dragen.

In hoever aan deze drie eischen is voldaan, zal uit de volgende toelichtingen blijken.

In de eerste plaats dient te worden nagegaan de samenstelling van de *bewapening* en de *bezetting*.

Zooals uit het voorgaande reeds kon worden afgeleid, is dit fort een *steunpunt*, ingericht voor den *strijd van nabij*. Er bevinden zich in het werk dus geen vuurmonden voor het vuur op groote afstanden noch voor den geschutstrijd. In het fort treft men alleen aan vuurmonden voor het *groot- of linieflankement* en voor het *flankeeren van de keelgracht*.

Men ziet, ik ben met het verwijderen van de artillerie uit het fort nog verder gegaan dan de meeste schrijvers van den laatsten tijd. Ook het lichte snelvurende geschut, dat bestemd is vóór het front en de flanken van het fort vuur te geven en daartoe gewoonlijk in hefkoepels wordt geplaatst, heb ik gemeend te kunnen ontberen, en wel tengevolge van de zooveel grootere frontale werking van het infanterievuur, verkregen door toepassing van de beveiligde infanterie-opstelling met schilden.

Afgescheiden van de vraag: 1° of de constructie van de bewegingsinrichting der hefkoepels voor licht snelvurend geschut voldoende weer-

1) 't Schijnt dat er militairen bestaan, die meenen dat wanneer forttypes een symetrischen vorm hebben, het ook de bedoeling van de ontwerpers is, dat die werken in dusdanigen vorm en niet anders in practijk zouden gebracht worden. Niets is, m. i., minder waar; de richting zoowel als de lengte van de vuurlijnen worden natuurlijk in verband met het terrein bepaald.

stand biedt tegen de schokken van treffers — zij het ook door lichte projectielen —, die in geheven toestand mochten plaats hebben, en 2° of zonder bezwaar voor de hefinrichting aan het pantserdek eene zoodanige zwaarte kan gegeven worden, dat de koepel in rusttoestand tegen het zwaarst te verwachten vuur bestand is, en aannemende alzoo dat de hefkoepels tot het laatste oogenblik in staat zijn diensten te bewijzen, dan komt het mij voor, dat die koepels in een *vrij belangrijk aantal* in een fort aanwezig dienen te zijn, om de stormvrijheid voldoende te helpen waarborgen. Hoe, bij het afslaan van eenen stormerhandschen aanval, de werking van de infanterie is, wanneer deze slechts over een gewone open borstwering beschikt, besprak ik in de vorige aflevering, en ik kan mij dus zeer goed voorstellen dat men, die werking onvoldoende achtende, daaraan snelvurend geschut, in hefkoepels opgesteld, heeft willen toevoegen.

Het aantal van die koepels wordt in vele ontwerpen op 4 in sommige op slechts 2 aangenomen, die dan ongeveer aan de beide einden van het voorfront worden opgesteld. Dat deze vuurmonden een zware taak te vervullen hebben, behoeft geen betoog. Hoewel het schootsveld van zoo'n koepel 360° kan bedragen, zal de vuurmond zich bij een dergelijken aanval tot een sector van $\pm 120^\circ$ kunnen bepalen. In dien sector is de vijand echter overal en, hoewel de vuursnelheid tot een groote hoogte kan worden opgevoerd en het draaien van den koepel niet veel tijd vordert, zoo zal er, — in verband met de geringe breedtewerking van elk schot, — toch een betrekkelijk geruime tijd verlopen, eer de vuurmond elk deel van de lange aanvalslinie heeft bevuurd. Bij den aanvaller, d. w. z. voor elk individu, zal dit vuur geenszins den indruk maken krachtig te zijn; het komt mij dus voor, dat het aantal koepels vrij belangrijk moet zijn, om, gevoegd bij het niet door juistheid uitmuntende infanterievuur van den onbeschermden wal, den aanvaller het naderen tot het werk onmogelijk te maken.

Laat nu evenwel het geweervuur uit de door schilden beveiligde stelling zich *krachtig en in elke richting gelijktijdig* gelden, dan kan de steun van de hefkoepels ontbeerd worden. Daardoor wordt een dubbel voordeel verkregen; er ontstaat besparing in de kosten van het werk, die ten goede komt aan de duurdere infanterie-opstelling, ¹⁾ en tevens wordt vermindering van artilleriebezetting verkregen, waardoor meer personeel voor den batterijdienst buiten de forten beschikbaar komt.

Ook voor het flankement van de frontgracht zijn geen vuurmonden uitgetrokken en daarvoor is ook zelfs geen flankerende opstelling ontworpen. Dat ik de caponnière, die bij het aangenomen tracé de aangewezen flankerings-

¹⁾ Wanneer de prijs van een hefkoepel met vuurmond en aanvankelijken munitievoorraad f 26.000 bedraagt, dan kan door het achterwegen laten van de 4 koepels, die m. i. anders zeker noodig zouden zijn, reeds voor ± 80 man de voorgestelde infanterie-opstelling gemaakt worden.

inrichting zou moeten zijn, achterwegen heb gelaten, is, evenals het weglaten van de hefkoepels, het gevolg van de vermeerderde vuurwerking der infanterie, door haar verbeterde opstelling verkregen.

Hoewel ik volstrekt geen voorstander ben van de frontale bestrijking van de hindernis, waar deze moet geschieden door infanterie van de onbeschermden borstwering en door enkele snelvuurkanonnen — zij het ook in hefkoepels opgesteld — en ik aan *flankeering* van de gracht verre de voorkeur geef, en wel omdat het flankeerende vuur wordt afgegeven door personeel dat zelf *niet* bevuurd wordt of in elk geval *volkomen gedekt* is, terwijl bij de frontale hindernis-bestrijking de daarmede belaste manschappen *wel* van 's vijands vuur te lijden hebben of in elk geval onder den druk daarvan verkeeren, zoo heb ik echter in dit geval gemeend, — nu de troep, met het onder vuur nemen van de hindernis belast, zelf zoo goed tegen des aanvallers vuur gedekt is en zoo welgericht zijn schoten kan afgeven, — dat deze bestrijking als voldoende kan worden beschouwd, en heb ik dientengevolge geen caponnière in dit werk ontworpen. Ook hiervan is een belangrijke kostenbesparing en tevens vermindering van artilleriepersoneel het gevolg, hetgeen resp. weder ten goede komt aan de duurdere infanterie-opstelling en aan de artilleriebediening van de tusschenbatterijen.

Omtrent die frontale grachtsbestrijking meen ik nog te moeten mededeelen, dat ik daarvoor, doch uitsluitend voor den nachtdienst, mede 4 mitrailleurs heb uitgetrokken, die in nissen in de betonborstwering worden opgeborgen.

Aangezien de mitrailleurs niet door schietgaten in de schilden kunnen vuren en het onverantwoordelijk zou zijn die vuurmonden te doen bedienen te midden van de door schilden gedekte infanterie, waardoor het vuur van den aanvallers zich op de bedieningen dier mitrailleurs zou concentreeren, zoo is er geen sprake van die vuurmonden over dag aan het afslaan van een stormenderhandschen aanval te doen medewerken. Anders is evenwel de toestand des nachts. Ik stel mij voor dat 's avonds, wanneer het fort niet onder vuur, ten minste niet onder ernstig vuur genomen wordt, de mitrailleurs uit hunne nissen worden gehaald, om, met de affuit ten deele er nog in en met het vooreinde daarvan aan een der schilden verbonden, in batterij te worden gesteld. Zij worden dan gericht op den buitengrachtsboord en de stelschroef wordt vastgezet, zoodat door een draaiende beweging van den vuurmond, door ieder van de mitrailleurs een gedeelte van de contrescarp wordt bestreken. De bedieningen, met de als handlangers daarbij ingedeelde infanteristen, blijven in de onmiddellijke nabijheid. Wordt nu aan den buitengrachtsboord onraad bespeurd, dan wordt, zonder te richten, gevuid, daarbij den vuurmond met de strooiingsschroef in den aangewezen sector heen en weer bewegende. Daar het bomvrije gebouw zich boven de vuurlijn verheft, teekent de opstelling van de mitrailleurs zich niet tegen het hemelgewelf af.

Zooals ik reeds mededeelde, is wel geschut voor de flankeering van de keelgracht uitgetrokken, omdat: 1° deze een minder breede hindernis

vormt, 2° zich aldaar de brug en het overhaalvlot bevinden, en 3° deze gracht frontaal minder krachtig wordt bestreken. In iedere binnenflank is hiervoor uitgetrokken één mitrailleur en één snelvurend kanon van 5.7 cM. Laatsgenoemden vuurmond heb ik daarbij ingedeeld om uitwerking te kunnen verkrijgen, wanneer de aanvaller, bij het doordringen naar den fortingang, zich door meer weerstandbiedende voorwerpen (bijv. schilden) ter zijde mocht trachten te dekken.

In verband met deze toelichtingen bestaat de bewapening dus uit:

- 6 snelv. kanonnen van 7.5 cM. (groot-flankement),
- 2 snelv. kanonnen van 5.7 cM., en
- 6 mitrailleurs.

Naar aanleiding van deze bewapening wordt de volgende artilleriebezetting, *wanneer over dag het fort zijn grootste kracht moet ontwikkelen*, noodig geacht:

1 sergt. en 12 man in elke batterij voor groot-flankement; 1 korp. en 6 man in elke flankopstelling voor de keelgracht; verder 7 man, als reserve, voor munitie-aanvoer, parkknechts, enz.; totaal alzoo 2 sergeanten, 2 korporaa's en 43 man, en daaraan toegevoegd één officier voor het algemeen toezicht.

Van de compagnie infanterie, die als fortbezetting is aangenomen, zijn in diezelfde onderstelling de korporaa's en manschappen als volgt verdeeld:

- 112 man, bezetting van het voorfront,
- 28 man, id. van de beide zijfronten (14 elk),
- 12 man, ter bezetting van de schietgaten in de vleugelmuren bij de groot-flankementsbatterijen en van die ter flankering van de keelgracht,
- 4 man, ter bezetting van de schietgaten bij den fortingang,
- 48 man, in reserve.

Er zijn dan nog te bezetten 24 schietgaten in de stalen blinden van de woonlokalen, waartoe ook koks, oppassers, enz., in het algemeen personeel van het niet-strijdende gedeelte, dat toch in of nabij die lokalen werkzaam is, in den uitersten nood kan worden bestemd.

Het kader wordt in verband met deze indeeling over de verschillende onderdeelen verdeeld.

In de volgende tabel is de totale sterkte der bezetting en hare verdeling in strijdend en niet-strijdend gedeelte aangegeven, zoomede verschillende bijzondere betrekkingen.

R A N G E N EN G R A D E N.	STAF OF NIET-STRIJDEND GEDEELTE.				STRIJDEND GEDEELTE.				TOELICHTINGEN.	
	OFFICIEREN.	ONDEROFFICIEREN.	KORPORAALS.	MANSCAPPEN.	OFFICIEREN.	ONDEROFFICIEREN.	KORPORAALS.	MANSCAPPEN.		
A. Infanterie.										
Kapitein Fortcommandant	1									¹⁾ belast met de administratie der bezetting. ²⁾ beheert de magazijnen, is tevens menagemeester. ³⁾ ordonnans. ⁴⁾ hieronder: 1 kok offic. en onderoffic. 1 kok manschapp. 2 bijkoks. 2 officiers - oppassers. 2 lampenisten, tevens magazijnknechts. ⁵⁾ hieronder: 2 parkknechts. 1 officiers-oppass.
Luitenants				2						
Sergeant-Majoor		1 ¹⁾			1					
Fourier		1 ²⁾								
Sergeanten					6					
Korporaals			1 ³⁾			12				
Soldaten				8 ⁴⁾			192			
Tamboers en Hoornblazers							3			
B. Artillerie.										
Luitenant Com ^{dt} der art.	1									
Sergeanten					2					
Korporaals						2				
Soldaten				3 ⁵⁾			40			
C. Genie.										
Telegrafisten				2						
D. Geneesk. Dienst.										
Off. of Reserve Off. v. Gezondh.	1									
Hospitaalsoldaten				2						
Totaal	3	2	1	15	2	9	14	235		
									281 hoofden.	

Tracé.

De vuurlijn van het werk, geheel voor infanteriebezetting ingericht, heeft, zooals uit fig. 1 (Pl. II) blijkt, den vorm van een lunet met afgeronde stompe saillant, doch met lange facen (42 M.) en korte flanken (10.5 M.). Die flanken zijn beide achterwaarts verlengd door een groot-flankementsbatterij van drie vuurmonden, die onder pantser opgesteld

zijn. ¹⁾ De meest voorwaartsche vuurrichting van die batterij loopt op ± 800 M. vóór het nevenfort (hierbij gerekend op ± 2 KM. afstand en ± 7 KM. straal). Aan de achterzijde van elk dezer batterijen is een gekazematteerde opstelling voor 2 vuurmonden ingericht, ter flankering van de keelgracht.

Te midden van deze gevechtsstellingen en nauw daardoor omgeven, bevindt zich de bomvrije kazerne, waarin de geheele bezetting een volkomen veilig onderkomen vindt. De uitgebreidheid van het werk is dientengevolge tot de geringste afmetingen teruggebracht en het kwetsbare deel van het fort — waartoe alleen de beton- en pantserdekkingen, doch *niet* de zandophoogingen worden gerekend — levert slechts een doel op van 28 M. diepte en 106 M. breedte. Van dit doel is het meest kwetsbaar, de inzinking voor de infanterie-opstelling, die echter alleen door worpvuur te treffen is en waarvan de diepte evenwel bijzonder gering is, n.l. slechts 1.25 M. Zooals een blik op den plattegrond (rechterhelft van fig. 1) aantoont, heeft het werk volstrekt geen binnenruimte en mist dus alle nadeelen, die daaruit bij andere werken, — in hoofdzaak bestaande in meerdere trefkans voor- en meerdere uitwerking van de vijandelijke artillerie, — voortvloeien. Wat de kwetsbaarheid betreft, zij nog opgemerkt dat de groot-flankementsbatterijen, niet zooals veelal voorkomt, achter het midden van de keelkazerne, doch aan de uiteinden daarvan zijn geplaatst, waarmee verdeling van de doelen en dus ook verdeling van het vijandelijke vuur wordt beoogd.

Ik meen alzoo dat aan de derde van de op blz. 75 genoemde eischen volkomen is voldaan.

Relief en Profiel.

De inundatie-waterstand, op 0.5 M. onder het maaiveld aangenomen, maakt ingraving van de woonlokalen onmogelijk, zoodat de vloeren van alle vertrekken op ± 0 zijn gelegen. Ten einde, in verband met den vroeger genoemden tweeden eisch, het relief van het werk zoo gering mogelijk te doen zijn, is de hoogte van de woonvertrekken op slechts 2.5 M. aangenomen; de gewoonlijk daarvoor gebezigde gewelfvorm is hier evenwel niet toegepast, doch in plaats daarvan is een betondekking, rustende op ijzeren teebalken gebezigd. De totale dikte van die dekking bedraagt 2 M., zoodat de bovenkant van de bomvrije kazerne 4.5 M. boven het terrein verheven is. Met uitzondering van de beide observatiekoepels, die hierboven nog enkele decimeters uitsteken, vormt het bovenvlak van de kazerne, waaraan echter voor de afwatering eenige helling gegeven is, het hoogste deel van het fort.

De vuurlijn kon op geen lager peil dan 3.5 M. boven het maaiveld worden aangenomen, omdat de gemeenschap naar de infanterie-opstelling onder de gedekte galerij door (fig. 4) moest plaats hebben, en ik dien gang niet diep beneden den inundatie-waterstand wenschte te doen gaan, ten

¹⁾ De inrichting van die batterij komt ongeveer overeen met die in het fortontwerp III van den Kapitein SNIDERS (V. t. b. v. d. Krijgswetenschap 1890—91).

einde het kostbare waterdichte metselwerk te kunnen ontberen. Hoewel dus aan een iets lagere vuurlijn de voorkeur zou zijn gegeven, zoo is het bezwaar, aan de aangenomen hoogte, door vermindering van de bestreken ruimte van het infanterievuur, verbonden, niet zeer groot, daar juist op de korte afstanden de grootste vuuruitwerking wordt verlangd en de vermindering in bestreken ruimte dan het minst belangrijk is. Bovendien ligt de buitengrachtsboord op 54 M. van de vuurlijn, zoodat de groote hoogte van de kogelbaan over dat gedeelte van hare uitgestrektheid dus geen bezwaar oplevert. Dientengevolge is de baan van 100 M. dan ook geheel bestreken (doelhoogte = 1.7 M.), die van 200 M. over een lengte van ± 50 M. van den buitengrachtsboord af *niet* bestreken, evenmin die van 300 M. over een lengte van ± 110 M., van hetzelfde punt af gerekend. Boven de 600 M. wordt de invloed van een hooge opstelling van den schutter in het algemeen aanmerkelijk minder.

Als profiel voor de infanterieborstwering is natuurlijk gekozen de door mij voorgestelde infanterie-opstelling met schilden. Aan de borstwering, waarvan het plongée onder $\frac{1}{8}$ helt, is een dikte gegeven van 12 M.; het buitentalud heeft een helling van $\frac{1}{4}$ en is van de gracht gescheiden door een 1.5 M. breeden berm, die op 0.4 M. onder het terreinpeil ligt. De borstwering dient uit duinzand te zijn opgeworpen en levert dan, met evengenoemde flauwe hellingen geprofileerd, een door artillerievuur bijna niet op te ruimen geheel op.

Stormvrijheid.

De stormvrijheid wordt in hoofdzaak gewaarborgd door een natte gracht, die vóór het front en de flanken een breedte heeft van 30 M. op de waterlijn, welke breedte naar de keelzijde tot 20 M. vermindert. De diepte bedraagt 2.5 M. bij volledig inundatiepeil. Ten einde de gracht een groote waarde als hindernis te doen bezitten, verdient het aanbeveling, daarin talrijke waterplanten, riet, enz., te doen groeien, omdat zij daardoor na eenige jaren niet meer te doorwaden of te doorzwemmen is en het bevaren eveneens moeilijkheden ondervindt. De gracht vóór het front en de flanken ligt, zooals fig. 2 aantoont, bijna geheel buiten den dooden hoek en wordt dus frontaal zoo goed als geheel bestreken. In den dooden hoek is bovendien op den berm, welke daartoe uit een doorgaand betonblok is samengesteld, een ijzeren hek geplaatst, dat na gelukten grachtsovergang den aanvaller bij een bestorming nog tot oponthoud dwingen of hem tot vernieling daarvan noodzaken zal. Naar beweerd wordt, heeft een dergelijk ijzeren hindernishek van het artillerievuur des aanvallers weinig te lijden. In elk geval is het zaak, zooals ik hiervoren bij de indeeling der bezetting reeds aantekende, dat er op het werk enkele smeden aanwezig zijn, zoomede de noodige verwisselstukken en gereedschappen, om de verschillende ijzerconstructies, die door het vuur mochten geleden hebben, te herstellen.

De keelgracht wordt uit de flankkazematten bestreken en kan ook nog frontaal bevuurd worden uit de schietgaten, die zich in de stalen blinden bevinden, welke de raamopeningen afsluiten en tegen scherven dekken.

Bomvrij onderkomen.

Zooals reeds werd opgemerkt, is de geheele bewapening en bezetting in het fort bomvrij ondergebracht. De groot-flankementsvuurmonden onder pantser, de overige stukken en de bezetting onder een betondekking. Hiervoor is aangenomen een dekking, dik minstens 2 M., bestaande uit een laag dubbele teeliggers, hoog 0.3 M. (behalve voor de smalle gangen, waar zij 0.2 M. hoog zijn), op onderlinge afstanden van 0.4 M., midden op midden, geplaatst en gedekt door een gesmeed ijzeren plaat van 0.026 M. dikte, op welke plaat de betonlaag is aangebracht. Tegen hinder van het condensatiewater is onder tegen de ijzeren balken een houten zoldering aangebracht. Zonder het relief van het werk te verhoogen is op die wijze een absolute bomvrijheid ¹⁾ verkregen, terwijl de vertrekken door de daarin aangebrachte horizontale zoldering als verblijf veel hebben gewonnen, vooral daar ik er op gerekend heb, dat de manschappen in de logieslokalen in kribben worden gelegerd, welke twee aan twee op elkaar zijn geplaatst. In lokalen, door een gewelf gedekt, zou een dergelijke opstelling van de kribben waarschijnlijk op bezwaren stuiten; tevens wordt de kubieke ruimte lucht per man, door toepassing van de horizontale zoldering vergroot. De manschappen-lokale 6, 8, 9, 10 en 11 hebben een breedte van 5.3 en een diepte van 9 M. en leveren elk logies voor 32 man op; tusschen de beide rijen kribben blijft een doorgang van ongeveer 1.3 M. en tusschen elk stel van 4 kribben een gangetje van ± 0.75 M. breedte. Ik heb evenwel aangenomen dat op de ligplaatsen voor de korperaals geen tweede krib wordt geplaatst, zoodat in de genoemde vertrekken 29 of 30 personen gehuisvest worden. Per man is dan 4 M³ lucht beschikbaar. Dat is niet veel, doch met de noodige ventilatie voldoende. Bovendien is dit geen verblijf dat geruimen tijd achtereen door hetzelfde personeel bewoond behoeft te worden, daar naar mijne meening de bezetting periodiek (bijv. om de 4 of om de 8 dagen) moet worden afgelost; niet de geheele bezetting te gelijk, doch bij gedeelten, zoodat een nieuwe afdeeling eenige dagen te gelijk met een reeds daar aanwezige dienst doet.

Voor logies is gerekend op al het personeel van den staf en op alle officieren, onderofficieren en korporaals van het strijdend gedeelte; voor de overige manschappen op minstens $\frac{3}{4}$, zijnde voor het andere $\frac{1}{4}$ gedeelte in de wachtlokale behalve een brits, ruimschoots zitplaatsen aanwezig.

De indeeling van de bomvrije ruimte is in den volgenden staat aangegeven.

¹⁾ Absolute bomvrijheid bestaat er feitelijk niet. Elke dekking kan op *den langen duur* vernield worden. Ik versta daarom hier onder die uitdrukking, dat de dekking bestand is tegen eene bewerping met zware brisante projectielen, waarbij zelfs verscheidene granaten (laat ons zeggen 6 à 8) op ongeveer dezelfde plaats kunnen treffen, eer de bewoonbaarheid van het lokaal in gevaar wordt gebracht.

N ^o VAN HET LOKAAL.	BESTEMMING.	Grootte van het lokaal.		Logies voor				AANMERKINGEN.
		Breed in M.	Diep in M.	OFFICIEREN.	ONDEROFFIC.	KORPORAALS.	MANSCAPPEN.	
1	Ingang en wacht.....	5	10.95					met 26 zitplaatsen. met brits voor 8 man en 28 zitplaat- sen.
1a	Wacht.....	5	6					
2a	Bureau van den Sergt.-Majoor...	2.4	4.5					1) in afwachting van evacuatie. 2) hiervan steeds minstens twee op wacht.
2b	Woonkamer van den Commandant	2.5	4.5					
2c	Slaapkamer van den Commandant.	3.5	4.4	1				
2d	Magazijn van levensmiddelen voor de officieren.....	2.5	2.5					
3	Verbandplaats en ziekenverblijf 1).	5	9					
3a	Magazijn van verbandmiddelen....	2.5	2.5					
4	Officiersverblijf.....	5	9	4				
4a	Logies voor het Infanterie personeel van den Staf.....	5	4			1	8	
5	Onderofficiersverblijf.....	5	9	11 ²⁾				
5a	Logies korporaals en manschappen der Infanterie.....	5	4			1	8	
6	Logies korporaals en manschappen der Infanterie.....	5.3	9			2	28	
6a	Telegraafkantoor.....	5.3	3					
7	Keuken voor officieren, onderoffi- cieren en manschappen.....	5.3	9					
7a	Magazijn van levensmiddelen.....	5.3	3					
8	Logies korporaals en manschappen der Infanterie.....	5.3	9			2	28	
8a	Bergplaats Geniematerieel.....	5.3	2					
9	Logies korporaals en manschappen der Infanterie.....	5.3	9			2	28	
9a	Manschappenprivaten.....	5.3	2				7 zitplaatsen.	
10	Logies korporaals en manschappen der Infanterie.....	5.3	9			2	28	
10a	Officiersprivaat.....	1.2	1.5					
10b	Manschappenprivaten.....	3	1.3				3 id.	
11	Logies korporaals en manschappen der Infanterie.....	5.3	9			3	26	
11a	Onderofficiersprivaat.....	1.2	1.5					
11b	Manschappenprivaten.....	3	1.3				3 id.	
12	Logies korporaals en manschappen der Artillerie en der Genie....	2 à 5	9			1	19	
12a	Urinoir.....	2.5	1.3				4 staanplaatsen.	
13	Logies korporaals en manschappen der Artillerie en van den Geneesk. dienst.....	2 à 5	9			1	18	
13a	Urinoir.....	2.5	1.3				4 id.	
14	Munitiebergplaats.....	2.5 à 5	5.5					
15	id. id.	2.5 à 5	5.5					
16	Flankbatterij tevens Art.wacht...	1 à 4	6					
17	id. id. id.	1 à 4	6					
18a,b,c	Groot-flankementsbatterij.....	4	3					
19a,b,c	id. id. id.	4	3					
	Totaal logies.....			5	11	15	191	

Men ziet uit deze opgave, dat van de bomvrije ruimte zooveel mogelijk partij is getrokken en deze zoo zuinig mogelijk berekend is, met het tweeledige doel om de afmetingen van het fort te beperken, waardoor het een klein doel vormt, en om de kosten van het bomvrij onderkomen zoo gering mogelijk te doen zijn.

Gemeenschap.

Het is, naar ik meen, een uitgemaakte zaak dat op open gemeenschappen in een fort niet meer gerekend mag worden; vandaar dat in dit ontwerp alle gemeenschappen door bomvrije dekkingen beschermd zijn. Een doorgaande gang, wijd 1.5 M., verbindt alle lokalen van de bomvrije kazerne; van dien corridor uit voert aan ieder uiteinde er een, wijd 1.2 M., naar de flankbatterijen en verder een viertal gangen, wijd 1 M., naar de gevechtsstelling der infanterie. Twee van laatstgenoemde gemeenschappen bevinden zich onmiddellijk naast de wacht, de beide andere aan de uiteinden der kazerne.

Ter plaatse, waar die gangen onder de infanterie-opstelling doorgaan, is de bodem van de gedekte galerij, ten einde zoo min mogelijk hoogte te verliezen, gevormd door een ijzeren plaat, terwijl het banket daar ter plaatse uit hardgietijzeren blokken is samengesteld, om aan de te geringe betondekking van den gang te gemoet te komen (zie fig. 4).

Van uit de groot-flankementsbatterijen is verder nog gelegenheid gemaakt voor communicatie met den berm, waarover echter hierna.

Hoewel een gedekte gemeenschap van het fort in achterwaartsche richting zeer zou zijn aan te bevelen en in hoog terrein ook zeer goed voor verwezenlijking vatbaar is, mag er hier, wegens de hooge daaraan verbonden kosten, geen sprake van zijn. De gemeenschap van het fort met de achterwaarts gelegen troepenafdeelingen wordt alzoo, daar een vak uit de brug is opgenomen, door middel van een overhaalvlot, dat aan het eerste vak bij den keelmuur aanlegt, onderhouden. Dat vlot, dicht tegen of in een nis in dien muur geplaatst, is aldaar voldoende tegen vijandelijk vuur gedekt. Mocht het werk geheel van de eigen troepen door den vijand afgesneden zijn, dan blijft de telegrafische gemeenschap slechts over. Ondergrondsche geleidingen kunnen dus niet gemist worden.

Observatie.

Zoolang het dag is, zal het terrein, dat het fort omgeeft, *steeds* moeten worden waargenomen, zelfs onder het hevigst vijandelijk vuur. Vandaar dat in dit werk twee observatiekoepeltjes ontworpen zijn, die een weinig boven de betondekking van de kazerne uitsteken. Eén dergelijke uitkijk-opstelling zou strikt genomen voldoende zijn; om echter meer waarborg te bezitten dat te allen tijde de gelegenheid tot waarneming bestaat, komt mij de aanwezigheid van een tweetal van die koepeltjes, zoo niet noodzakelijk, dan toch zeer gewenscht voor. Een daarvan kan bestemd zijn voor den fortcommandant (in dit ontwerp k.), het andere voor den commandant of een der onderofficieren van de wacht. Die observatie-opstellingen zou ik zoodanig wenschen ingericht te zien, dat

de waarnemer niet rechtstreeks op het door den vijand bezette terrein behoeft te zien, doch door een spiegelinrichting waarneemt, zoodat hij zelf volmaakt gedekt kan zijn opgesteld. Reservespiegels dienen natuurlijk aanwezig te zijn en moeten gemakkelijk geplaatst kunnen worden ter vervanging van een spiegel, die door een kogel of scherf onbruikbaar mocht zijn geworden. Zoo noodig kunnen die observatiekoepeltjes ook dienst doen voor de waarneming van de schoten uit de groot-flankementsbatterijen afgegeven.

Wanneer het werk niet onder vuur is, zal de waarneming van het omliggende terrein, van het infanteriebanket af kunnen geschieden. Zoo ook des nachts, wanneer de waarneming meestentijds beperkt zal zijn tot den buitengrachtsboord. Aangezien een dergelijke waarneming beter uit een lage dan van een meer verheven opstelling kan geschieden, is in elken vleugelmuur bij de groot-flankementsbatterijen een deuropening ontworpen, waardoor men op den berm van het werk kan komen. 's Nachts kunnen dus van daaruit, nabij de schouderhoeken, twee luisterposten op den berm, achter het hindernishek, geplaatst worden. In zittende houding zijn zij gedekt tegen eventueel uit de infanterie-opstelling af te geven vuur, en kunnen in die positie het wateroppervlak en den buitengrachtsboord goed waarnemen. Wordt door hen onraad bespeurd en is daarvan kennis gegeven, dan trekken zij in gebogen houding, ten einde in den dooden hoek der borstwering te blijven, naar de deuropening terug en sluiten deze af met de stalen deur, die van een schietgat is voorzien.

Zooals ik een paar bladzijden vroeger reeds aanteekende, staan gedurende den nacht een viertal mitrailleurs, in de infanteriestelling, in batterij, om ingeval van alarm den buitengrachtsboord te bestrijken. Tevens worden enkele van uit die stelling naar de contrescarp gespannen ijzerdraden gereed gehouden, waarlangs in dat geval HOLMES-lichtkogels (drijvende petroleumlichten) kunnen worden afgelaten om de gracht te verlichten. Voor de grachtsverlichting kunnen desnoods ook aan de contrescarp enkele petroleumlampen in nissen worden opgesteld.¹⁾

Van elektrische verlichting, die tegenwoordig zeer in de mode is, sprak ik niet, omdat naar mijne meening het fort daarvoor de minst geschikte opstellingsplaats is, en ik dat licht liever door verplaatsbare stations van uit de tusschenlinie toegepast zou wenschen te zien. Toch zal men, geloof ik, wel doen van de waarnemingen met behulp van electrisch licht geen te hoog denkbeeld te koesteren, daar deze zich tot kleine afstanden dienen te beperken en men te land op verre na niet die resultaten bereikt, als daarmede bij waarnemingen bij de marine, of in 't algemeen te water, verkregen worden.

Maskeeren.

Ten slotte een enkel woord over het maskeeren van het werk. Alles wat men kan aanwenden om een fort op afstand minder zicht-

¹⁾ Zie SNLJDERS' Handboek der Pionierkunst, Afd. XI, blz. 105.

baar te doen zijn, is in het belang van het behoud van het werk, doch *noodig* is het vooral, dat men tracht de *waarneming* van de schoten, die de vijandelijke artillerie op het werk richt, zoo niet onmogelijk, dan toch zeer bezwarend te maken. Moet van uit het fort ook artillerievuur in voorwaartsche richting gegeven worden, nl. op middelbare of op groote afstanden, dan wordt van uit het werk ook uitzicht verlangd en is aan genoemden eisch moeilijker te voldoen. Bij een werk als het onderwerpelijke echter, waar slechts infanterievuur en niet eens op groote afstanden behoeft te worden afgegeven, kan een voorliggend masker, bestaande uit één of hoogstens twee rijen opgesnoeide boomen goede diensten bewijzen. Wanneer ik bijv. aanneem, dat van die boomen de zijtakken tot 2.5 à 3 M. hoogte boven den grond zijn weggekapt, dan is van de vuurlijn van het fort, op + 3.5 M. gelegen, toch een groot gedeelte van het voorterrein tusschen de stammen door te overzien, terwijl op de groote afstanden, waar de artillerie-opstellingen van den aanvaller zich bevinden, van het fort niets is waar te nemen. Meer dan twee rijen boomen, zou ik voor dit masker liever niet gebezigd zien, omdat de verdediger anders wellicht hinder van de stammen zou ondervinden. De grootte van het terrein, dat onder door de boomen heen kan worden waargenomen, hangt natuurlijk af van den afstand, waarop het masker zich van de vuurlijn van het werk bevindt, en breidt zich met het vergrooten van dien afstand uit. Daaruit zou volgen dat het wenschelijk is, die boomenrijen ver van het fort te verwijderen, ware het niet, dat daardoor aan het uitzicht uit de stelling in het tusschenterrein wellicht nadeel zou berokkend worden. Dientengevolge moet men zich in dien afstand beperken. Plaatselijke toestanden zullen zich daarbij vooral doen gelden, doch over het algemeen schijnt mij een afstand tusschen de 150 en 250 M. daarvoor geschikt te zijn.

Van doorzichtige maskers in het voorterrein, die in de laatste jaren dikwijls werden voorgesteld, verwacht ik weinig heil, omdat naar mijne meening van die doorzichtigheid slechts dan partij te trekken is, wanneer de verdediger in de onmiddellijke nabijheid daarvan is opgesteld. ¹⁾

Wat het verminderen van de zichtbaarheid van het werk ook op kortere afstanden betreft, een belangrijk voordeel werd te dien opzichte reeds verkregen door het geringe relief van het werk. Bij een hoogte van 4.5 M. boven het terrein, zal het zich wel bijna altijd tegen de talrijke, daarachter aanwezige en hoogere terreinvoorwerpen flauw afteekenen; alleen wanneer men *zeer nabij* het werk genaderd is, zal de silhouette zich tegen het hemelgewelf projecteeren; dan evenwel

¹⁾ Hieruit zou men wellicht willen afleiden, dat ik het terrein vóór de stelling volkomen geraserd zou wenschen te zien. Dat is niet juist. De aanwezigheid van enkele terreinvoorwerpen, met name van houtbeplantingen, acht ik daar ter plaatse wel degelijk nuttig, mits men slechts zorge, dat zij een zoodanigen vorm hebben, dat het terrein daarachter niet aan de waarneming uit verschillende deelen van de stelling onttrokken is.

doet zulks minder ter zake. Zijn er echter bij uitzondering op den achtergrond van het werk, als ik mij zoo eens uitdrukken mag, geen terreinvoorwerpen aanwezig, dan zal het zaak zijn, door beplantingen achter het fort, die natuurlijk daarboven moeten uitsteken, den gewenschten donkeren achtergrond te verkrijgen. Die beplantingen behoeven geen aaneengesloten rij te vormen; openingen daartusschen zijn zeer gewenscht; eveneens echter verdient het aanbeveling dergelijke kunstmatige vorming van een achtergrond ook zijwaarts van het werk hier en daar voort te zetten.

Om de scherpe belijning van de silhouette te verminderen, is het aanbrenge van beplantingen op het fort hier en daar een zeer geschikt middel. Bij het door mij voorgestelde ontwerp is daarvoor weinig gelegenheid. Alleen nabij de vleugelmuren van de groot-flankementsbatterijen is daarvoor plaats en het zal dus zaak zijn in de zandborstwering enkele kuilen met tuingrond te vullen om daar, zooals de platte grond (fig. 1, Pl. II.) aangeeft, eenig houtgewas te planten.

Behalve dat over de zandmassa op het plongée en het buitentalud een bezodding dient te worden aangebracht, is het noodig dat aan de betonoppervlakte, die zich van ongeveer + 3.1 tot + 4.5 M. uitstrekt en die zich, vooral bij zonneschijn als een scherp verlicht, bijna wit vlak voordoet, een donkerder en dof aanzien wordt gegeven, hetgeen zou kunnen verkregen worden door het mengen van eenig zwartsel in den cementmortel, waarmede het buitenvlak van de beton wordt afgestreken. Bovendien zal het zaak zijn om de naar den vijand gekeerde zijden van de stalen schilden, derwijze te verven, dat de kleur daarvan overeenkomt met die van het betonlichaam.

In het algemeen zijn voor het maskeeren van een werk bijna geen regels aan te geven. In ieder bijzonder geval moet de wijze daarvan afzonderlijk uitgemaakt worden, evenwel niet op den plattegrond of op een kaart van het werk met omgeving, doch op het terrein en wel in hoofdzaak op het *terrein vóór de stelling*.

Zonder in détails te zijn getreden, geloof ik hiermede de algemeene inrichting van het verdedigingswerk voldoende duidelijk te hebben aangegeven. De bedoeling van dit ontwerp was om te doen zien, en ik hoop dat ik daarin geslaagd ben, tot welk een eenvoudig tracé van een fort men, door het in toepassing brengen van een verbeterde, meer verzekerde infanterie-opstelling, zou kunnen geraken. Door die eenvoudigheid van inrichting is bovendien in geen deele de kwetsbaarheid verhoogd of het verdedigend vermogen geschaad, altijd daarbij voorop stellende, dat het fort moet zijn een *stormvrij steunpunt van de stelling, dat zich tot de nabijverdediging bepaalt*.

's Gravenhage, October 1897.

Het amendement GOEKOOP.

Op bladzijde 529 van de Handelingen der Staten Generaal 1897 — 1898, aan het slot van de beraadslagingen over de artikelen van Hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor evengenoemd dienstjaar, staat het volgende te lezen:

Art. 1 komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 11 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslagingen over onderart. 12, luidende:

„Aanschaffing van alle materialen, uitgezonderd steenkolen; aanschaffing, aanbrenging en herstelling van alle inrichtingen, werktuigen en voorwerpen, benoodigd tot den aanbouw, de aftimmering, toetuiging, uitrusting, het onderhoud en de herstelling van 's Rijks schepen en vaartuigen; kosten van herstelling van 's Rijks schepen en vaartuigen bij particulieren; kosten van dokhuur, vervoer, bereiding en keuring, f 1.274.800.”

De Heer GOEKOOP: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om een amendement op dit artikel voor te stellen, strekkende om het te verminderen met f 100.000.

Tot toelichting behoef ik niet veel te zeggen; de strekking daarvan is, dunkt mij, duidelijk genoeg bij de algemeene beschouwingen gebleken. Ik stel dit amendement voor om hen, die, evenals ik:

- 1°. niet willen medewerken tot den aanbouw van schepen à double usage;
- 2°. niet, door nu eene aanvraag van slechts f 165.000 toe te staan, hun zegel willen hechten, wat de *landsdefensie* betreft, aan een optreden *buitengaats*;
de gelegenheid te geven daarvan te kunnen doen blijken.

Het amendement wordt ondersteund door de Heeren TRAVAGLINO, DE RAS, MERCKELBACH, VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDEN en TRUIJEN, en komt mitsdien in beraadslaging.

De Heer TRAVAGLINO, lid der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie

van Rapporteurs advies moettende uitbrengen over het amendement, voorgesteld door den Heer GOEKOOP, kan ik aan de Vergadering mededeelen, dat op de gronden, door den Heer GOEKOOP heden en gisteren en heden ook door den Heer DE RAS ontwikkeld, de grootst mogelijke meerderheid van de Commissie de aanneming van het amendement aan de Vergadering aanbeveelt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt in stemming gebracht en met 46 tegen 41 stemmen aangenomen.

Tot zooverre de Handelingen der Staten Generaal.

Aanvankelijk durfden wij onze oogen niet vertrouwen, toen wij van het vorenstaande kennis namen. Doch hoe wij ook lazen en herlazen, er viel niet aan te twifelen, met 46 tegen 41 stemmen verklaarde de meerderheid van de leden der Tweede-Kamer zich, behalve tegen den bouw van schepen à double usage —, nota bene, wat de landsdefensie betreft —, tegen het optreden van onze marine buitengaats!!!

Waar gaan wij heen, zoo vroegen wij ons af, wanneer de Volksvertegenwoordiging — in casu de Tweede-Kamer der Staten Generaal — hare bevoegdheid geheel overschrijdende, zich de rechten aanmatigt en het gezag van den eventueelen Opperbevelhebber in tijden van oorlog.

Want het zal toch zeker wel door een iegelijk onderschreven worden, dat als eenmaal de oorlog daar is en deze ook ter zee door ons moet worden uitgevochten, het de Opperbevelhebber en niet de Volksvertegenwoordiging is, die bepalen moet op welke wijze door de marine aan de oorlogsoperatiën zal worden deelgenomen. Al zou dus de Tweede-Kamer der Staten Generaal *thans* met algemeene stemmen van haar gevoelen ter zake hebben doen blijken in den door het amendement GOEKOOP aangegeven zin, dan nog heeft die wilsuiting *in de toekomst* voor den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht — als de bloote meening van niet-verantwoordelijken, niet-deskundigen op dit gebied — niet de minste beteekenis en zou hij dus ook niet schromen om, waar zulks hem noodig en nuttig mocht voorkomen, tegen de uitspraak van dat gedeelte der Volksvertegenwoordiging, aan de marine het buitengaats optreden tegen den vijand te gelasten.

Wel is waar kan de Volksvertegenwoordiging en dus ook de Tweede-Kamer, gebruik makende van haar budgetrecht, weigeren een zoodanigen post toe te staan, wanneer zij: *òf* de noodige middelen niet beschikbaar acht, *òf* meent den betrokken Minister haar vertrouwen te moeten ontzeggen, *òf* wel zich door het voteeren van de aangevraagde gelden niet zedelijk wil verbinden tot het bewilligen van verdere uitgaven, zoolang bij haar geen zekerheid bestaat omtrent het te volgen plan en dus aangaande de financieele gevolgen daarvan; maar dat zij zich bevoegd acht om *incidenteel* — en dat nog wel ten getale van slechts 87 leden van de 100 — uit te maken op welke wijze onze

marine in tijden van oorlog hare taak zal hebben te vervullen, zie dat gaat alle perken te buiten.

Ons inziens had de Tweede-Kamer dan ook verstandiger gedaan, indien zij de beslissing omtrent het „binnengaats” of „buitengaats” maar aan den Minister van Marine had overgelaten, en bij haar votum alleen de volgende vragen had beantwoord:

- 1°. Geniet de Minister van Marine ons vertrouwen?
- 2°. Kunnen wij het plan, dat door dien Minister wordt voorgestaan, genoegzaam overzien, om de financieele gevolgen daarvan na te gaan?
- 3°. Vallen die gevolgen binnen de perken, welke in het belang van 's lands financiën ten aanzien der marine-uitgaven gesteld moeten worden.

Zóó zou men hebben kunnen komen tot het vaststellen van een bepaald plan, waarin de denkbeelden van der zake kundigen waren neergelegd en uitgewerkt. Dat ware, meenen wij, een daad geweest van meer wijsheid getuigende dan door, zoo tusschen „la poire et le fromage”, even uit te maken op welke wijze de verdediging van ons land te water zal moeten geschieden.

Ware de zaak dan ook niet zoo ernstig, de door de Tweede-Kamer ten dezen opzichte genomen resolutie zou haar min of meer in een belachelijk daglicht stellen. Doch *dat* is niet onze zaak, al kunnen wij niet onverschillig zijn, waar op zoo ondoordachte wijze de waardigheid van dat regeeringslichaam op het spel wordt gezet.

Maar wat ons *wel* aangaat is dit, dat door zulke beslissingen feitelijk wordt vooruitgelopen op later door den Opperbevelhebber te nemen beslissingen, ja, dezen zodoende de middelen worden onthouden, die hij voor de uitvoering van zijne plannen ten bate van onze nationale verdediging zou behoeven. Daarin schuilt het gevaar van de bovenbedoelde, door ons gewraakte handelwijze, welke een gevolg is van het gemis aan een juist omschreven gedragslijn in de buitenlandsche politiek — waarop wij reeds in een vorig artikel ¹⁾ doelden —, en van een daaruit voortvloeiende behoorlijke formulering van de taak, welke aan de strijdkrachten te land en ter zee in verschillende oorlogsgevallen of in tijden van politieke verwickelingen zal behooren te worden opgedragen. Eerst wanneer die grondslagen zijn vastgesteld, kan van eene solide basis uitgegaan en bepaald worden over welke strijdkrachten en strijdmiddelen die beide in verband daarmede moeten kunnen beschikken. Dit nu is niet het geval!

Voor zoover ons bekend is, heeft nog niemand te dezen opzichte zijne denkbeelden op duidelijke wijze ontwikkeld, laat staan dat het een onderwerp van staatszorg zou zijn geweest.

¹⁾ Die Politik in der Armee. Mil. Spect. 1897, No. 8, blz. 553.

Toch zullen wij daartoe moeten komen; is het niet door een ministerie, dan door een raad van landsdefensie en agressie, want nu staat ook de bekwaamste Minister van Marine of van Oorlog bloot aan eene gebeurlijkheid, als wij kortelings hebben aanschouwd, namelijk dat hem, op het initiatief van enkele leden der Volksvertegenwoordiging, datgene onthouden wordt, wat hij strikt noodzakelijk acht in het belang van het welzijn van den Staat.

In stede dus van eene individueele opvatting te zijn, moet de zorg voor de weerbaarheid der natie in dienst van de staatspolitiek eene regeeringszaak wezen. Dat dit niet zoo is, dat de val van den Minister van Marine of van Oorlog niet dien meebrengt van het geheele kabinet, is een bewijs te meer voor de stelling, boven ontwikkeld, dat ten opzichte van de tegenover het buitenland te volgen gedragslijn geen weloverwogen politiek program bestaat.

De vraag toch in welken zin èn de zee- èn de landmacht, die nu beiden gereconstrueerd moeten worden, zich voor den vervolge zullen hebben te ontwikkelen, is niet zoo onverschillig, als de Tweede-Kamer der Staten Generaal en de toenmalige Minister van Marine hebben gemeend haar te moeten beschouwen, door, na onze aanduiding — op bladz. 559 van den vorigen jaargang van De Militaire Spectator gegeven — even ter sprake te hebben gebracht, tot de orde van den dag over te gaan.

Zet Oorlog zich uit en tracht ook Marine het hare deelachtig te worden, zonder dat te voren is vastgesteld binnen welke grenzen zulks zal moeten geschieden, dan komt men nimmer tot een eind en zouden de financieele lasten tot eene ondragelijke hoogte stijgen, zonder dat men waarborgen had in eene goede richting werkzaam te zijn.

Het komt er toch niet meer of minder op aan, dan om:

- 1°. als tweede koloniale mogendheid onze bezittingen in vreemde werelddeelen zoo goed mogelijk te verdedigen en onzen handel te beschermen;
- 2°. het bezit van onze zeegaten en havens aan een eventueelen vijand te betwisten en eene landing te bemoeilijken;
- 3°. onze landfrontieren en daarna onze liniën en stellingen tot het uiterste te verdedigen;
- 4°. deel te nemen aan den eenen of anderen bondgenootschappelijken oorlog als de belangen van ons nationaal voortbestaan zulks medebrengen;
- 5°. waar commercieele belangen dit vorderen, al of niet met andere mogendheden verbonden, krachtig te kunnen handelen, opdat wij op dit gebied niet overvleugeld worden door anderen, die slechts op de gelegenheid wachten om zich te doen gelden.

Op de vervulling van deze veelzijdige taak nu is onze weerkracht — leger en vloot — op dit oogenblik niet berekend, ja, het mag van algemeene bekendheid worden geacht, dat al wilde men in eene goede richting

werkzaam zijn, de onvoldoendheid der middelen toch tot krachteloosheid en werkeloosheid zou doemen.

Bij zoo volslagen gemis aan eene weldoordachte buitenlandsche staatkunde en aan de daartoe vereischte krachten en middelen, gevoelt men zich aangegrepen door een gevoel van moedeloosheid, dat alleen overwonnen kan worden door hoop op en vertrouwen in eene betere toekomst, waarin die staatkunde een volkszaak zal zijn geworden, welke iedereen ter harte gaat.

Dat kan en zal de persoonlijke dienstplicht ons brengen, al was het alleen maar omdat hij aan een iegelijk de gelegenheid en den tijd zal verschaffen om zich bewust te worden, dat er nog hogere goederen te bewaken en te verdedigen zijn, dan het materiele welzijn van den dag.

Nadat onze denkbeelden ter zake in het bovengenoemde Spectator-artikel waren ontwikkeld, werd ons van bevoegde zijde gevraagd althans de richting te willen aangeven, waarin de vorming van onze weerkracht voor de toekomst moest worden gezocht.

Wij willen deze met enkele woorden schetsen, al beloven wij ons daarvan niet veel vruchten omdat de toestanden naar onze meening daarvoor nog niet rijp zijn en het inzicht van onze politieke mannen in de buitenlandsche staatkunde tot dusverre niet door den nevel der heerschende zelfgenoegzame binnenlandsche politiek vermocht door te dringen.

Met enkele woorden zij echter gezegd dat voor het tegenwoordige en eene nog verre toekomst de verhouding tusschen zee- en landmacht, naar ons gevoelen, deze moet zijn, dat laatstgenoemde in staat zij te behouden wat wij aan grondgebied in Europa bezitten, maar dat de zeemacht, buiten en behalve de verdediging van onze bezittingen (in vereeniging met de daar aanwezige strijdkrachten te land), ter zee eene zoodanige kracht moet kunnen ontwikkelen, dat wij niet in naam maar inderdaad tweede koloniale mogendheid zijn en blijven.

Op de wereldzeeën ligt het arbeidsveld van onzen handel en bijgevolg ook van onze buitenlandsche staatkunde. Daar kunnen wij met het oog op de toekomst niet sterk genoeg zijn. Met Engeland en Japan vereenigd, zouden wij thans onze belangen in de Oost-Aziatische wateren, die ernstig worden bedreigd, moeten kunnen behartigen. Daartoe zijn wij nu niet in staat in die mate als deze belangen vorderen, maar het moet als een eisch des tijds worden beschouwd, dat de marine spoedig tot de vervulling van die taak in staat worde gesteld. Wij beschouwen den huidige politieke toestand toch als te zijn van zulk een ernstigen aard, dat de nieuw opgetreden Minister van Marine, wanneer hij iets in die richting wil ondernemen, er niet voor mag terugdeinzen om, behalve eene jaarlijksche verhooging van het budget, ten behoeve van de reconstructie der zeemacht, eene buitengewone leening aan te vragen, om aan den vereischten nieuwen aanbouw binnen korten tijd te voldoen.

In stede van zulk eene uiterste krachtsinspanning — die snel wordt vereischt, wil de teerling niet reeds te onzen nadeele geworpen zijn —

van de zijde der Regeering of van die der Volksvertegenwoordiging te hooren aanbevelen, wordt in de begrootingsdebatten over een eersten termijn van f 165.000 getwist en een philippica vernomen tegen schepen à double usage en tegen een optreden buitengaats, waarbij ten slotte de meerderheid der Tweede-Kamer zich aansluit.

Wanneer zal het in dat regeeringslichaam in dit opzicht ook eindelijk eens dagen?

Gebruikmaking van particuliere terreinen bij veldoefeningen op groote schaal.

Bij de manoeuvres der 3de Divisie Infanterie, in het afgelopen jaar gehouden, is voor de eerste maal op bescheiden schaal het beginsel toegepast om ten behoeve van die oefeningen een enkele maal ook gebruik te maken van terreinen, die tot dusverre, als zijnde particulier bezit, gemeden moesten worden.

Door van Regeeringswege schadeloosstelling toe te kennen, voor het geval het betreden van die terreinen ook werkelijk schade voor de eigenaars mocht hebben opgeleverd, heeft de proef, voor zooveel ons bekend is, tot geene noemenswaardige bezwaren aanleiding gegeven en bedroegen de uitgekeerde schadeloosstellingen eene onbeteekenende som gelds.

Niet genoeg kan deze maatregel ook voor den vervolge aanbevolen worden, want het is te voorzien, dat als de schroom, waarmede sommige eigenaren thans nog vergunning geven om hunne terreinen ten behoeve van deze of soortgelijke oefeningen te betreden, maar eenmaal overwonnen is door de overtuiging, dat de aan hunne eigendommen aangebrachte schade in den regel van geene beteekenis mag worden genoemd en, hoe gering ook, altijd naar een billijken en onpartijdigen maatstaf wordt vergoed, dan zullen de voordeelen, die ook uit anderen hoofde aan de aanwezigheid van manoeuvreerende troepen in eene bepaalde streek verbonden zijn, naar onze meening weldra aanleiding geven, dat, in stede van daarin een soort van last te zien — men spreekt immers van: met inkwartiering, enz., belasten —, en bevolking en gemeentebesturen het op prijs zullen gaan stellen, wanneer veld- of vesting-oefeningen in de nabijheid van hunne woonsteden gehouden zullen worden.

Op zichzelf moge deze wijziging in de publieke opinie menigeen mischien van weinig gewicht toeschijnen, voor de oefeningen en voor de wijze, waarop deze ten nutte van de gevechtsvaardigheid van den troep kunnen worden aangewend, zou zij van onberekenbaar nut wezen.

Wat toch was tot dusverre het geval? Jaar in jaar uit zag men zich verplicht voor de groote ontmoetingen van troepen op het manoeuvreveld geheel open en onbedekte vlakten — doorgaans uitgestrekte heidevelden — te kiezen. Behalve dat dit een allerongunstigsten invloed oefende op een natuurlijke en ongewrongen kenschetsing van den strategischen en tactischen toestand, waarin beide partijen werden ondersteld te zijn geplaatst, kleefde daaraan een nog veel grooter euvel, namelijk dat in den troep en bij de hoogere troepenaanvoering en troepen-

leiding verkeerde begrippen ontstonden betreffende de wijze, waarop in de gevechten van een toekomstigen oorlog — die ook ons verrassen kan — zal behooren te worden gestreden.

In stede van bij den aanval dergelijke open terreinstrooken te mijden en daarop slechts demonstratief optredende vuurfronten te ontwikkelen, of lange artillerieliniën met vooruitgeschoven infanteriebedekkingen te posteeren en voor den hoofdaanval zooveel mogelijk naar gedekte nadering te streven, bestond het offensief tot dusverre bij elke oefening zoo goed als uitsluitend in een beslissend ten aanval gaan van het grootste gedeelte der beschikbare macht over geheel open terrein.

Aan de zijde der verdediging kwamen ongeveer gelijksoortige afwijkingen van eene rationeele tactiek voor. Meestal werd in het defensief stelling gekozen in den rand van eene aaneengeschakelde lijn van terreinvoorwerpen, die vrij uitzicht en schootsveld boden, terwijl de aandacht van de vleugels werd afgeleid, welke, zooals bekend, juist de meest kwetsbare gedeelten van het verdedigend gevechtsfront vormen.

Het is ons zelfs voorgekomen, dat een der partijcommandanten, die een verdedigend gevecht te voeren had, meende voor zijne vleugels niets te duchten te hebben, omdat.... zij aangeleund (?) waren aan bedekt terrein.

Hoe noodlottig dergelijke vredesgewoonten kunnen inwerken, schetst ons de Generaal von GOEBEN in zijn nagelaten papieren op zoo drastische wijze, dat wij de verzoeking niet kunnen weerstaan, die enkele zinsneden hier te laten volgen. Zij zeggen meer dan boekdeelen beschouwingen.

„Ich muss aber noch berichten über den heutigen Ritt, da er Interessantes — für mich wenigstens — umfasst: das Lager von Châlons. Wir ritten, um es zu sehen, links ab, und ich muss sagen: der Anblick dieses Uebungslagers allein erklärt die Niederlage der Französischen Armee. Sie haben dafür ein vollständig *offenes*, ¹⁾ ganz unbebautes Terrain gewählt, kaum leichte *Bodenschwellungen* bietend, ein Terrain, wie wir es gerade zum *Exerziren* wählen könnten, aber für die *Manöver* vollständig verwerfen, als keinerlei praktische Uebung bietend. Da haben sie sich nun jahraus jahrein in derselben, natürlich nach dem ersten Male schon ganz stereotyp gewordenen Weise bewegt und haben sich eingebildet damit nun den *grossen Krieg* zu üben. Und so ist es denn natürlich, dass, als wir das *Terrain* benutzten, als wir die Waldungen genommen, so ungesehen ihre Flanken angriffen, als überhaupt jetzt die Nothwendigkeit an sie herantrat grosse Massen in *koupirtem* Terrain zu handhaben, dass da sofort Alles stockte, dass sie Zeter schriegen, weil wir uns in die Wälder *versteckt* u. s. w.!, dass sie überhaupt geschlagen wurden und sich nicht zu helfen wussten. Sie hatten nicht studirt, sie hatten keine praktischen Uebungen, wie konnte es da anders kommen?“

¹⁾ De cursiveeringen zijn van den Generaal.

„Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht”, zegt een welbekend spreekwoord. Moge dit voortaan ook van ons gezegd kunnen worden, voor zoover het onderwerp aangaat, dat wij onder de aandacht van onze lezers brachten. Met de toenemende ontginning en bebouwing nemen het aantal en de uitgebreidheid der zoogenaamde manoeuvre-terreinen af, zoodat op de eene of andere wijze toch naar eene oplossing moet worden gestreefd. En gelukkig dat zulks het geval is, zouden wij geneigd zijn te zeggen. Hoe meer die tot dusverre verkozen terreinen zullen inkrimpen en verdwijnen, hoe liever zulks ons zal wezen, want het is niet dáár, dat in een werkelijken oorlog de beslissingen gezocht zullen worden, en men zou dus maar gevaar loopen, dat onze hoogere troepenaanvoerders dan *die* stellingen zouden betrekken, welke zij van jongs af tot op gevorderden leeftijd steeds hadden aangevallen of verdedigd. Op die wijze toch zouden wij vervallen in dezelfde fout, waaraan — getuige het voorafgaand citaat — de oefeningen der Fransche troepen vóór het jaar 1870 mank gingen.

Op eene zaak zij echter nog gewezen en wel deze. Wanneer het legerbestuur er toe mocht overgaan om ook in dit opzicht onze oefeningen meer op den werkelijken oorlog berekend te doen zijn, dat wij officieren er dan met ijver en nauwgezetheid voor waken, dat bij de gebruikmaking van particuliere terreinen en eigendommen met oordeel door de troepen te werk wordt gegaan en dat van de zijde der burgerij ons geen enkele balddadigheid verweten zal kunnen en mogen worden.

Op die wijze toch zullen niet alleen de oefeningen gebaat, maar leger en bevolking meer tot elkaar gebracht en dientengevolge twee groote belangen in dienst van het vaderland behartigd worden.

Minderwaardige Legervorming.

Geachte Heer Hoofdredacteur.

Indien ik het artikel van den Heer SWAVING in de 6^e Aft. van de(n) Militaire(n) Gids, geschreven naar aanleiding van het in No. 10 van den vorigen jaargang van de(n) Militaire(n) Spectator voorkomende stuk „Toekomstige Legervorming”, vroeger in handen gekregen had, (het is niet mijne schuld, dat dit thans eerst geschiedde), zou ik u reeds eerder geschreven hebben. Dat artikel is toch te merkwaardig om het zoo geheel onopgemerkt te laten voorbijgaan.

Eerst echter mijne condoléances. De Militaire Spectator ook al in den conservatieven hoek! Ja, ziet ge, dat schijnt tegenwoordig zoo mode te worden. Wanneer men het met iemand omtrent eenig punt van staatsbeleid niet eens is, dan noemt — ik zou bijna zeggen scheldt — men hem „conservatief” en heeft daarmede, en zonder dat rechtstreeksch bewijs vereischt wordt, almede het ergste gezegd, wat in parlementaire bewoordingen als minderwaardige qualificatie er nog even mede door kan. Vandaar dat men in dien conservatieven hoek langzamerhand dan ook de meest heterogene elementen ziet samenkomen.

Edoch, gij kunt u lichtelijk troosten. Zoolang de(n) Militaire(n) Spectator geen erger verwijt kan treffen, dan dat hij het *goede conserveert*, zoolang men hem alleen tot grief kan maken, dat hij al datgene ernstig bestrijdt, wat — niet op wetenschappelijken grondslag gevestigd — als niet meer dan een waan van den dag mag worden aangezien, zoolang acht ik zijne positie nog niet ernstig in gevaar gebracht. Integendeel! Doch zoolang acht ik het dan ook zijn dure plicht onversaagd te blijven strijden, gedachtig aan het oude: „En rekent den uitslag niet, maar telt het doel alleen.”

Ik noemde het artikel van den Heer S. merkwaardig en inderdaad het is dat uit meer dan een oogpunt; niet het minst omdat daarin volmondig erkend wordt, dat de Toekomstige Legervorming zich ten doel stelde een *minderwaardig stelsel* te scheppen.

„Tegenover hen echter, die minderwaardigheid op den voorgrond hebben gesteld, zijn opmerkingen *misplaatst*, die het aanbevelen van kortere oefening bestempelen met drogredenen en het handelen uit zuinigheid.”

M, a. w., wanneer iemand een slecht stelsel ontwerpt, mag men hem geen verwijt maken van de mindere qualiteit der argumenten, waarmede hij dat stelsel bepleit. Hoewel ik die stelling nogal bestrijdbaar acht, wil ik daar voorshands niet op ingaan; de minderwaardigheid van het stelsel wordt door den S. zelf erkend en dat is mij voorloopig genoeg.

Nu zou o. i. het natuurlijk gevolg daarvan zijn, dat de waarde voor de landsverdediging van de door dat stelsel gevormde troepen ook minst genomen onbeteekenend zou wezen, doch daarop weet de S. raad: „men „neme namelijk het verband in acht, dat tusschen het vestingstelsel en de „levende strijdkrachten moet bestaan bij Rijken, die zich niet de luxe „kunnen veroorloven van het strategisch offensief. Op deze wijze wordt „bij de verdediging achter versterkingen tegemoet gekomen aan de „mindere waarde van het leger en daarbij gelegenheid gegeven om „gebruik te maken van krachten, minder geschikt voor het optreden „in het open veld. Vooral bij bondgenootschap of interventie, in eene „latere periode, stijgt de beteekenis van die wijze van handelen.”

Dit laatste wil ik gaarne toegeven, mits men maar niet geloove, dat „het in beteekenis stijgen van die handelwijze” gelijk beteekenend zal zijn met „het zich bevestigen, dat die handelwijze werkelijk oordeelkundig was.” Misschien bedoelt S. echter te zeggen, dat als bondgenootschap of interventie *eerst* in eene latere periode kwam, het dan zou blijken te laat te zijn. Doch als de S. ons nu even veroorlooft hem met zijne eigene wapenen te bestrijden, mag men hem dan niet tegemoet voeren, dat de hier verkondigde stelling, dat minderwaardige troepen goed genoeg zijn om in versterkingen gebezigd te worden, ultra-verouderd, ja laat ons maar zeggen uit den pruijkentijd dateert. Hoe nu, eerst minderwaardige troepen vormen en deze dan achter versterkingen opstellen, in de hoop dat de qualiteit der dekking het mindere gehalte der troepen vergoeden zal. Dit is nu eerst recht een sinds lang überwundener Standpunkt. Had men een dergelijk recept mogen verwachten uit de pen van iemand, die er blijkbaar nogal mede ingenomen is, wanneer de Nieuwe Amsterdammer hem verklaart te zijn: „ontwassen aan den ouden sleur, doch nog niet voldoende los van verouderde begrippen”? Ofschoon, de laatste qualificatie geeft te denken. Misschien heeft de N. A. ook wel ingezien, dat onder het moderne kapsel, de pruijkstaart nog even kwam uitkijken.

Ten aanzien van den dienstitijd van 8 maanden wordt geen nieuw licht ontstoken; alles blijft gebaseerd op de stelling dat, bij de tegenwoordige regeling, de oefening in de 4 wintermaanden onbeteekenend is. Wij laten die meening geheel voor rekening van den S., ook of, wanneer dat werkelijk zoo is, het noodzakelijk zoo wezen moet, want die vraag boezemt ons maar matig belang in bij het bespreken van eene toekomstige legervorming, waarbij men immers geheel los van den bestaanden toestand is. En wanneer men dan nog eens wil nalezen wat wij op bl. 645 van den afgelopen jaargang schreven, zal men ons wel willen toegeven,

dat de eerste oefeningstijd van 8 maanden niet langer verdedigd kan worden met een beroep op het weinig of onbeteekenende van de winteroefeningen *onder het tegenwoordige stelsel*, maar dan zal „bien et dûment” moeten worden aangetoond, dat een eerste oefeningstijd van 8 maanden werkelijk voldoende is. En dan verzoeken wij den Heer S. beleefd ons opgave te willen doen van de autoriteiten, d. w. z. van de erkende deskundigen op het gebied der troepenopleiding, die hem bij zijne voorstellen steunen.

Wij zijn niet naïef genoeg om te meenen, dat het van beleid zou toonen, indien men van militaire zijde, zonder met andere eischen rekening te houden, decreeteerde: het legerbelang vordert dit of dat en daarom *moet* het gebeuren. Die tijden hebben nooit bestaan en zullen, laten wij dat hopen, nimmer bestaan. Maar de ernstige militair behoort, bij het formuleeren van zijne voorstellen en rekening houdende met die andere eischen, zich in de allereerste plaats af te vragen, of het werktuig, dat bij verwezenlijking zijner voorstellen ontstaan zal, inderdaad aan het doel zal kunnen beantwoorden. Daartoe bestaat voor hem de noodzakelijkheid in nog hoogere mate dan voor eenig ander hervormer, omdat van de bruikbaarheid of onbruikbaarheid van dat werktuig zoo ontzaglijk veel afhangt. En bezit de Heer S. nu voldoende kennis en ervaring van de eischen, die aan de opleiding van den infanterist gesteld moeten worden, en daarbij genoeg vertrouwen in zijn stelsel, om met de hand op het hart te kunnen verzekeren, dat aan de volgens het door hem voorgestane stelsel gevormde soldaten de verdediging van onzen bodem veilig kan worden opgedragen?

De Heer S. verheugt er zich blijkbaar in, dat hij tusschen het tot dusverre vrij algemeen gebruikelijke stelsel van legervorming en het Zwitsersche een middenweg gekozen heeft. Toch is het de vraag of er voldoende reden was om zich te verheugen en of men — eenmaal de minderwaardigheid der te vormen troepen op den voorgrond stellende — niet logischer en meer consequent handelt, door dan maar geheel overstag te gaan en het Zwitsersche stelsel in zijn geheelen omvang aan te nemen. Wie zich tevreden stelt met minderwaardige soldaten van 8 maanden, kan feitelijk tegen 6 maanden, 4 maanden of 42 dagen geen bezwaar hebben. De eenige eisch, dien hij nog stellen kan, is dat de minderwaardigheid niet zal overgaan in volslagen onbruikbaarheid, voor zoover althans tusschen beide begrippen nog een wezenlijk onderscheid is te maken. Eens op de helling der minderwaardigheid staande, glijdt men onverbiddeijk naar den algemeenen oefenplicht, welke voor onze natie in ons oog nog altijd gelijk staat met het scheppen van tuchtelooze benden, te eenen male ongeschikt voor het gebruik, dat wij in oorlogstijd van ons leger zullen moeten maken. Maar logischer en meer consequent achten wij het aanvaarden van het Zwitsersche stelsel voor hen, die met de bruikbaarheid de hand willen lichten, omdat de geheele legerorganisatie dan daarmee in overeenstemming

gebracht kan worden. Heeft bijv. de Heer S. het groote bezwaar niet gevoeld, dat bij zijn stelsel voortvloeit uit het behouden van een vast officiers- en lager kader? Heeft hij niet begrepen, dat zulk een stelsel die kaders, welke gedurende een derde van hunnen diensttijd niet meer dan *beziggehouden* zullen worden, noodzakelijk demoraliseert en dat in die vier maanden een niet geringe hoeveelheid plichtsbesef en toewijding voor immer *moet* verloren gaan? Vooral voor de jongeren achten wij zulk een toestand verderfelijk.

En wanneer nu de Heer S. zegt: gij kunt niet volstaan met mijn stelsel af te keuren, doch moet een uitgewerkt stelsel daartegenover stellen, dan kunnen wij tot ons leedwezen niet met hem instemmen. Op ons behoort geen andere taak te rusten, dan het aangeven der beginselen, die bij eene legerhervorming op den voorgrond moeten staan; het uitwerken van die beginselen kunnen wij veilig overlaten aan hen, die door den aard hunner werkkring daartoe geroepen worden. En de overweging, die ons daarbij leidt, is deze, dat al die uitgewerkte stelsels eigenlijk geen ander gevolg hebben dan de publieke opinie te verwarren. Voor den niet-militair staat de eene schrijver in waarde vrijwel gelijk met den anderen; de technische fouten, welke het eene stelsel in vergelijking met het andere, of ook wel überhaupt, aankleven, worden door hem slechts zelden ingezien en gewoonlijk zal men dan ook kunnen waarnemen, dat hij de voorkeur geeft aan dat stelsel, hetwelk aan den persoon den lichtsten last oplegt, en bovenal aan dat, hetwelk het goedkoopste is. Of het ook goed is? Dat is immers natuurlijk: de Heer A. of B. heeft gezegd dat het goed *was* en dat wordt gemeenlijk voldoende geacht om het verantwoordelijkheidsgevoel, wanneer het zich mocht doen hooren, tot zwijgen te brengen. Het bewijs voor deze bewering? Men leze daartoe het door den Heer S. aangehaalde artikel in het Vaderland. De schrijver daarvan — door den Heer S. tot eene bevoegde hand gestempeld — verklaart zelf altijd huiverig geweest te zijn om op verkorting van diensttijd in te gaan; nu echter deskundigen — de Heer S. en anderen — constateeren dat deze zonder bezwaar mogelijk is, overwint hij zijne huivering en stemt niet alleen in het concert der deskundigen in, doch wordt op zijne beurt nu weder door anderen als deskundige geciteerd.

Wat wij bij dit alles het meeste betreuren is de verwarring van begrippen, die tengevolge van de zoozeer tegenstrijdige, min of meer duidelijk geformuleerde voorstellen bij het groote publiek ontstaat. Er zou zoo groote kracht ten goede van militaire zijde kunnen uitgaan, indien men, na rustig overleg, eenstemmig kon zijn omtrent die eischen, waaraan het leger van den Staat moet voldoen, wil eene oorlogshandeling meer zijn dan een schijnvertooning en werkelijk bereiken wat zij beoogt, het doel, waarvoor zoovele zuur verdiende belastingpenningen geofferd worden, het verzekeren van het bestaan van den Staat. En die kracht wordt noodwendig gebroken, wanneer uit den boezem der militaire wereld nu het eene, dan het andere stelsel wordt opgeworpen,

waaruit de leek meent te mogen opmaken, dat men in militaire kringen zelf niet weet, wat men wil. Daarmede beoogen wij volstrekt niet eene ultra-militaire richting — aangenomen dat deze bestaat — aan het woord te laten; wij zijn te zeer overtuigd dat in den Staat, zoowel als overal elders, het eene deel zich niet mag trachten te verheffen ten koste van het andere, dat alleen eene harmonische ontwikkeling van de geheele staatsinrichting aan het doel van den Staat beantwoorden kan. Maar wij zijn daarbij overtuigd, dat op ons militairen de dure plicht rust om onze medeburgers voor te lichten omtrent het noodige en hen te weerhouden van het scheppen van militaire instellingen, die eenmaal zouden kunnen blijken de daaraan ten koste gelegde sommen niet waard te zijn geweest. Op ons, die den smaad eener nederlaag in de eerste plaats zouden hebben te dragen, rust ook de verantwoordelijkheid voor wat geschiedt en wat wij niet getracht hebben te voorkomen. Als dat conservatief is, aanvaarden wij die benaming als een eeretitel.

Het gevaar, waarop wij zooeven wezen, is werkelijk niet hersenschimmig. Vele teekenen wijzen reeds op het bestaan van eene richting, die militaire zaken in hoogste instantie liefst buiten de militairen om zou willen behandelen. Eene uiting van die richting, meenen wij o.a. te zien in een hoofdartikel van Mr. S. VAN HOUTEN in de „Avondpost” van 25/27 Dec. 11. Daarin wordt gewezen op het, volgens den Heer v. H. verkeerde, beginsel om langer vast te houden aan de traditie om voor Minister van Marine een marine-officier en voor Oorlog een hoofdofficier der landmacht te willen hebben, en daaraan de wenschelijkheid vastgeknoopt van het optreden van een *politiek* Minister voor de landsdefensie, aan wien directeuren-generaal voor Oorlog en Marine (de specialiteiten) zouden worden toegevoegd. Daardoor zou, altijd volgens den Heer v. H., eene natuurlijke scheiding tusschen de internationaal-politieke en de technische vragen in de practijk doordringen. Een technische minister weet nimmer welke eischen door de politieke leiding aan hem gesteld zullen worden. Welke strijdmiddelen werkelijk noodig zullen zijn is geen technische, maar eene algemeene politieke vraag.

Nu zouden wij de vraag kunnen stellen, waarom een officier „per se” de eigenschappen zou moeten missen, noodig om als politiek Minister op te treden? Zeker, niet ieder officier zal ze bezitten, doch iedereen behoeft ook geen minister te zijn. Maar in stede daarvan vragen wij of het niet een eisch moet zijn, dat de politieke minister tevens technisch minister zij, — technisch, natuurlijk in den zin van op militair gebied volkomen thuis te zijn —, om de strekking en de gevolgen van de door hem genomen maatregelen steeds in hunne volle draagwijdte te kennen en te kunnen beoordeelen. Werkelijk, wanneer men in de geschiedenis teruggaat en zich rekenschap geeft van de wijze, waarop ten tijde van de republiek der Zeven Geünieerde Provinciën de militaire zaken geleid werden, dan ontvangen wij een voorproefje van hetgeen ons van des Heeren VAN HOUTEN's politieken Minister zou te wachten staan, dat ons op eene verwezenlijking van zijn denkbeeld — in

's lands belang — allerminst belust doet zijn. De ergerlijke en noodzakelijke gevolgen van het te dier tijden door politieke, niet-militaire personen gevoerd wanbeheer zouden ons zeer zeker bespaard zijn geworden, indien een militair deskundige met de leiding der aangelegenheden van oorlog belast ware geweest, omdat aan zoodanige autoriteit de onvermijdelijke gevolgen van de toen gevolgde militaire politiek zoo helder voor oogen gestaan zouden hebben, dat een voortgaan op den ingeslagen weg alleen door ergerlijk plichtsverzuim te verklaren zou zijn geweest.

Hoe het mogelijk is, dat iemand, van wien verwacht kan worden dat hij 's Lands geschiedenis kent en dus weet aan welke armzalige politiek de val der Vereenigde Gewesten te wijten is geweest, een ernstig gemeend voorstel doet, waardoor andermaal de weg tot zulk wanbeheer zou worden geopend, is ons onverklaarbaar. Want van af het oogenblik, dat de deskundigen geen leden van den Raad van Ministers zijn, doch aldaar vertegenwoordigd worden door een politiek Minister — geen deskundige —, verklaren wij, zonder eenig voorbehoud, dien weg voor heropend.

Meer dan twee, zoo merkwaardige artikelen in een brief te bespreken zou, Geachte Hoofdredacteur, „des Guten zu viel sein”, daarom voor heden genoeg.

***

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Wanneer onze zeer gewaardeerde medewerker *** zijne stem niet tegen het door den Heer SWAVING in de zesde aflevering van *De Militaire Gids* gevoerde pleidooi verheven had, dan zouden wij niet hebben nagelaten een meer uitvoerig woord van protest uit te spreken, dan ons nu nog noodig voorkomt, tegen de wijze waarop en den vorm waarin de Heer S. gemeend heeft de welwillende, zij het ook niet van instemming getuigende critiek te moeten beantwoorden, die van zijne studie over legervorming in *De Militaire Spectator* is gegeven.

Toch meenen wij niet geheel te mogen en te moeten zwijgen, al zullen wij op den inhoud van „Toekomstige Legervorming” niet meer terugkomen. Dat wij zulks niet doen ligt, behalve in het zeer waarschijnlijk onvruchtbare van eene zoodanige weerlegging, daaraan, dat wij, na van de toelichting des Heeren SWAVING's voorstellen kennis genomen te hebben, hem met den besten wil van de wereld onmogelijk als deskundige op het gebied van legervorming kunnen erkennen.

Gaarne onderschrijven wij dan ook en hetgeen *** te dien aanzien heeft gezegd, en hetgeen hij daaraan hierboven toevoegde.

De Heer S. toch behoort, naar onze meening, tot die soort van leger-

hervormers, die voor hun stelsel geen wetenschappelijken en door de ervaring geijkten grondslag behoeven, maar meenen de oplossing van zulk een vraagstuk te kunnen herleiden tot een van de meest eenvoudige gezelschapsrekeningen, waarin de oefeningstijd geen gegeven maar de onbekende vormt.

Wij nu kunnen, bij zoo volslagen gemis aan de meest elementaire wetenschappelijke grondslagen in de onderwerpelijke studie, voor dit rekenkundig element in de leer der legervorming onmogelijk iets gevoelen en achten ons dan ook verplicht daartegenover van stonde af aan stelling te nemen, zonder er veel doekjes om te winden.

Tot deze handeling gevoelen wij ons te meer gedrongen, nu de Heer S. niet zoozeer de hem tegemoet gevoerde argumenten wraakt, dan wel den lezers van *De Militaire Gids* tracht diets te maken, dat het ongunstig oordeel in *Spectator* over de degelijkheid en toepasbaarheid van den inhoud van zijne pennevrucht geveld, moet worden geweten aan het conservatieve karakter van evengenoemd tijdschrift.

Tot op den huidigen oogenblik zijn wij ons niet bewust ooit de legerbelangen in dien zin te hebben gediend, dat wij onze adviezen kleurden naar den wensch of het verlangen van de eene of andere partij. Gaarne laten wij dan ook de beoordeeling van het al of niet juiste van des Heeren SWAVING's betichting aan onze lezers over en dit met des te meer gerustheid omdat wij er, naar onze innige overtuiging, steeds naar hebben gestreefd onpartijdig en onafhankelijk, van welken invloed ook, ten algemeenen nutte werkzaam te zijn.

Dat wij het daarbij niet ieder naar den zin maakten, spreekt wel vanzelf, maar wij hebben altijd gemeend, dat verschil van inzicht waardeering niet behoefde uit te sluiten en daarom doet het ons leed, dat de Heer S., zonder eenige noodzaak, bij de bestrijding van zijn recensent, in stede van leerstellige argumenten te bezigen, zijn toevlucht neemt tot dergelijke wapenen en aan de redactie eene politieke kleur tracht aan te wrijven, die deze nimmer heeft bekend of beleden.

Doch ter zake.

De schrijver en zijne geestverwanten, — die bij een ruimer inzicht in den toestand een geopend oog voor sociale behoeften hebben; die tot vervulling moeten komen (blz. 373); die rekening houden met den volksgeest (blz. 366) — *dat* zijn de mannen: die met hun tijd zijn medegegaan; die de politieke eischen van de legervorming der naaste toekomst weten te beoordeelen; die nu eens eindelijk resultaten willen zien!!

Eilieve, welke resultaten?

Chair à canon?

En dan die politieke eischen, dat medegaan met zijn tijd; wat heeft men daaronder te verstaan?

Zweeft den schrijver wellicht een *revolutieleger* voor den geest, zooals wij — en niet tot ons voordeel — een *revolutiebouw* hebben leeren kennen bij de uitbreiding van onze groote steden?

Dat voorbeeld is anders waarlijk niet bemoedigend, nu bij den minsten storm de vruchten van dien bouw vaak als kaartenhuizen ineensstorten.

Wij wisten dat het leger een politiek instrument was, d. w. z., een middel in de hand der Regeering om aan hare politiek naar binnen en naar buiten de noodige kracht te verleen, maar dat de grondslagen der legervorming zouden moeten wisselen naar de staatkundige inzichten der partij, die tijdelijk het roer van Staat in handen heeft, en dus feitelijk ten spel zou wezen aan de wisselende uitkomsten van den veeltijds zeer fel bewogen strijd der partijen, zie, dat hoorden wij nog nimmer als hoogste wijsheid verkondigen.

De geschiedenis van het einde der achttiende eeuw heeft ons trouwens wel anders geleerd.

Met de door hem verkondigde stellingen heeft de Heer S. dan ook ons inziens voldingend bewezen, dat hij beter zou hebben gedaan zich niet te bewegen op een terrein, dat hem blijkbaar geheel vreemd is.

Dat wij zijn oordeel over den duur van den eersten oefeningstijd der infanterie niet hooger kunnen achten, behoeft welhaast geen betoog. Waaraan de Heer S. dan ook de kennis en de ervaring ontleent om op zulk een toon van gezag, als door hem is aangeslagen, te oordeelen over de behoeften en nooden van ons voetvolk, waarmede hij uit den aard der zaak niet vertrouwd is, mag met recht eene vraag worden genoemd, waarop wij — en hij zelf zeker in de eerste plaats — het antwoord schuldig moeten blijven.

Ten aanzien van de meer en meer ingang vindende en ook door den schrijver vooropgestelde meening, dat de oefeningen der infanterie gedurende den winter geen nut zouden afwerpen, zij het ons vergund op te merken, dat deze meening ons inziens op een misverstand berust, of wel als een uiting moet worden beschouwd, uit onbekendheid met die oefeningen geboren.

Wat toch is het geval!

In de laatste jaren en vooral sedert 1893, toen slechts zooveel milliciens als strikt noodzakelijk was onder de wapenen gehouden en de overblijvenden met groot verlot gezond werden, vernam men veelvuldig de klacht, dat in de wintermaanden niet met vrucht kon worden geoefend omdat het beschikbaar aantal manschappen daartoe te gering was. Met dit algemeen erkende euvel der zwakke effectieve sterkten onder de wapenen, stemmen wij gaarne in, maar laat ons dan eerlijk zijn en blijven, door te erkennen dat *dit* de oorzaak was en deze dus niet elders moet worden gezocht.

Langzamerhand echter werd deze nadere bepaling achterwegen gelaten en hoorde men zonder meer gewagen van de onvruchtbaarheid van winteroefeningen, totdat sedert kort de weggelaten clause ongemerkt door eene andere vervangen werd, namelijk dat de weersgesteldheid en de atmospherische invloeden daarvan de oorzaak zijn. Die stelling moge

misschien voor de vestingartillerie gelden, voor het wapen der infanterie kan zij niet met ernst worden volgehouden. Sedert dit dwaalbegrip is ontstaan hebben wij ons toch dagelijks afgevraagd of werkelijk de beide laatstgenoemde argumenten eenigen grond hadden; behoudens eene enkele uitzondering nu geraakten wij tot de slotsom, dat daarvoor geen reden bestond. Telkens en telkens weder kwamen wij tot de overtuiging, dat zij, die zoo oordeelen, zich niet rekenschap geven van den werkelijken toestand, maar eenvoudig anderen napraten, die òf zichzelf die moeite niet getroostten, òf wel het eenvoudig zeiden omdat het met hunne wenschen in andere opzichten zóó beter strookte.

Wij durven beweren, dat geen enkel infanterie-officier, die toewijding en liefde voor zijn wapen en zijn dienst gevoelt, dan ook om die reden een voorstander van den achtmaandschen eersten oefeningstijd der infanterie kan zijn. Dat andere redenen hem daartoe zouden kunnen nopen, willen wij op het oogenblik niet nader bespreken.

Trouwens men behoeft, om van de marine, het loodswezen, den waterstaat en andere takken van dienst niet te spreken, slechts een blik te slaan in de burgermaatschappij, inzonderheid op hen, die uit den aard van hun betrekking, bedrijf of beroep de daaraan verbonden werkzaamheden niet binnenskamers kunnen verrichten, om van het onthoudbare van de bovengenoemde stelling overtuigd te zijn.

Heeft ook voor die lieden de uitoefening van die bezigheden in den winter minder of geene beteekenis?

Treedt ook daar eene soort van werkstaking in om achter de kachel te kruipen of in huis te blijven en de soms met regen bevrachte lucht bedenkelijk gade te slaan of wel met zorg naar de modderige straten en wegen te zien?

Daarbij komt, dat de oefeningen, die de kroon op het werk moeten zetten om van den milicien een in alle opzichten bruikbaar veldsoldaat te maken, juist na het binnenhalen van den oogst, als bijna alle terreinen betreden kunnen worden, zoo bijzonder veel vruchtdragender zouden kunnen wezen dan in het voorjaar of in den zomer, als deze terreinen gemedend moeten worden.

En zou het dan, afgescheiden daarvan, niet noodzakelijk zijn, om, aangenomen dat de weersgesteldheid nu eens minder gunstig was, den man te oefenen ook onder die omstandigheden zijne plichten behoorlijk waar te nemen?

Zullen onze miliciens niet moeten leeren bij de verrichtingen van den velddienst de regen- en windvlagen te trotseeren, in stede van met afgewend en gebogen hoofd te marcheeren of op post te staan.... op gevaar van overvallen of verrast te worden? Of denkt men wellicht dat in de oorlogen der toekomst de winterkwartieren weder betrokken zullen worden?

Dit ware eene misrekening, die ons duur te staan zou kunnen komen, evenals het nog niet voldoende vertrouwd zijn met nachtelijke ondernemingen, die in een eventueelen oorlog op onzen bodem schering en

inslag zullen vormen en waarin men dikwerf en ter dege moet zijn geoefend om er de vruchten van te kunnen plukken en . . . . er het nut van in te zien.

Doch genoeg! Met ernst en nadruk komen wij op tegen de zienswijze, ook door den Heer S. verkondigd, dat de winteroefeningen weinig of geen nut zouden hebben en dat daarin een reden moet worden gezien om een achtmaandschen eersten oefeningstijd in beginsel aan te nemen.

Toegegeven moet evenwel worden, dat, nadat de voorgaande Minister van Oorlog de winterverloven wederom heeft ingetrokken, daarvan bij het wapen der infanterie geen partij is getrokken om nu eens een rationeel oefeningsprogram in te voeren. Wellicht heeft de Heer S. daarin aanleiding gevonden om de boven door ons bestreden minderwaardigheid der winteroefeningen zoo maar voetstoots aan te nemen.

De verkorting van den eersten oefeningstijd onzer miliciens.

Toen onlangs bij Ministerieele Aanschrijving van 8 Nov. 1897, VIIde Afd., No. 12, werd bevolen dat de eerste oefeningstijd van de lichte 1898 op acht maanden werd vastgesteld, had ik toevallig een Verslag van de Vereeniging ter beoefening van Krijgswetenschap van 26 Maart 1884 in handen. Zooals men weet of kan lezen, hield de toenmalige Kapitein DE PETIT op dien dag eene voordracht over het Belgische leger.

Onwillekeurig stelde ik mijzelf de vraag wat toch wel de reden zou kunnen zijn van het grootte verschil in eersten oefeningstijd ¹⁾ van Nederlandsche en Belgische miliciens der infanterie.

Hoogere ontwikkeling van de Nederlandsche lotelingen, eene betere methode van oefening in ons leger; beter geoefend kader in Nederland? Het eene na het andere passeerde in mijne gedachten de revue, doch stuk voor stuk moest ik, tot mijn spijt, alles als volkomen waardeloos argument verwerpen.

Bij het zoeken naar eene verklaring, zoekt men zelden in goede richting; men grijpt te hoog of te laag en wij zien datgene dat voor ons ligt over het hoofd; zoo ook hier!

In de Memorie van Antwoord betreffende het VIIIste Hoofdstuk, ingezonden bij brief van 30 November 1897, kan men lezen:

„Aan de leden, die met bevreemding kennis genomen hadden van 's Ministers voornemen tot verkorting van den eersten oefeningstijd voor de miliciens der Infanterie en der Vestingartillerie, wenscht de ondergeteekende in herinnering te brengen, dat betreffende dit vraagstuk ruimschoots van gedachten is gewisseld tusschen Regeering en Volksvertegenwoordiging.”

(Hier werd bedoeld de behandeling van het VIIIste Hoofdstuk in 1893).

Een paar alinea's verder:

„En wat aangaat de militaire bruikbaarheid van den milicien, die in de wintermaanden niet onder de wapenen is, vindt men ter aangehaalde plaatse (Memorie van Antwoord van 1893) hoogst geruststellende mededeelingen, ontleend aan de rapporten der korpscommandanten.”

„Een van die chefs verklaarde toen reeds, dat de maatregel om lang-

¹⁾ Dit verschil bedraagt nu voor de Infanterie en Jagers 20 maanden voor de grenadiers 28 maanden.

„durig winterverlof te verleenen (in dit geval dus de verkorting van oefeningstijd zegt de Minister) geen overwegende bezwaren heeft.”

Vier alinea's verder:

„In dezen stand der zaak en overtuigd, dat bij de korpsen der Infanterie en der Vestingartillerie de oefeningen in de wintermaanden, in verhouding tot de daarvoor gevorderde kosten, niet genoegzaam rechtvaardigen daarvoor miliciens onder de wapenen te houden, omdat de weersgesteldheid in die maanden oorzaak is, niet alleen dat dikwijls de oefeningen moeten geschieden binnen de kazernen in daartoe weinig geschikte lokaliteiten, maar bovendien dat zeer vele der in de open lucht gehouden oefeningen weinig of geen nut opleveren, heeft de ondergeteekende dan ook niet gearzeld, aan de Koningin-Weduwe, Regentes, voor te stellen, krachtens de bevoegdheid van H. M. ingevolge art: 122 der Militiewet, den oefeningstijd voor de miliciens van de Regimenten der Infanterie en Vestingartillerie voor de lichting 1898 te willen bepalen op 8 maanden.”

Als eerste reden waarom verkorting van oefeningstijd aannemelijk werd geacht, werd door den Minister gewezen op „*de hoogst geruststellende mededeelingen*, ontleend aan de in 1893 ingediende rapporten der korpscommandanten, betreffende de militaire bruikbaarheid van miliciens, die in de wintermaanden *niet* onder de wapenen waren geweest.”

Het antwoord op de vraag, op welk tijdstip de militaire bruikbaarheid van die miliciens werd beoordeeld, is natuurlijk van zéér veel gewicht.

Op bldz. 11 van den grondslag van het onderricht staat te lezen:

„Tegen het einde van dit tijdperk (het eerste), zal door de B. Cⁿ. een onderzoek worden ingesteld, zoowel naar de practische als de theoretische geoefendheid der compagnieën van hunne onderhoorige bataljons. Zij dienen, na afloop, omtrent dat onderzoek een verslag in aan den Regimentscommandant.”

Ofschoon nu de miliciens op 10 Juli (einde van het eerste oefeningstijdperk) nog slechts $\pm$ 4 maanden onder de wapenen zijn en zelfs in de laatste maand van dit tijdperk in de namiddaguren (2—5 uur) reeds worden vereenigd met de andere compagnieën van éézelfde bataljon, om geoefend te worden in de compagniesschool en het gevechtsexerceren (bladz. 10 van den grondslag), oefeningen welke véél meer nut hebben voor het *kader*, dan voor den slechts ten deele geoefenden *milicien*, toch kunnen de rapporten betreffende de geoefendheid van de miliciens, uitgebracht bij het einde van het eerste oefeningstijdperk (10 Juli) *gunstig* zijn, vooral als men, zonder toegevendheid zelfs, den zoo korten oefeningstermijn der miliciens als „*circonstance atténuante*” mag in rekening brengen.

Het is bekend dat er in die eerste oefeningsmaanden hard en regelmatig wordt gewerkt. ¹⁾

¹⁾ Voor miliciens, die nauwelijks onder de wapenen zijn en vooral ongewoon zijn stil te staan in eene voor hen zéér gedwongen houding, is de geregelde

Ieder Compagniescommandant weet bij ervaring dat hij, *bij de tegenwoordige regeling van het onderricht*, in enkele weken aan den milicien den graad van elementaire geoefendheid moet verschaffen, waarop hij in zijn verderen dienstdtijd zal moeten teren.

Hoe moeilijk hem dat vraagstuk ook moge toeschijnen, hoezeer hij ook overtuigd kan zijn dat enkele weken, aan détail-oefeningen besteed, *ontoereikend* zijn om de miliciens *grondig* te leeren *alles* wat in den grondslag van het onderricht als eisch wordt gesteld ¹⁾, geen andere keuze blijft hem over dan alles meer of minder vluchtig te *doorloopen* en zijne miliciens af te richten voor de op handen zijnde „Musterung”.

En het resultaat?

Dat is, dat de meeste miliciens bij het gehouden examen voor den Bataljonscommandant een vrij goed figuur maken, zoodat de rapporten over hunne geoefendheid uitgebracht, den tijd in aanmerking genomen, *gemiddeld gunstig* kunnen zijn.

Op bladz. 11 van den grondslag wordt verder bij de oefeningen in het 2e tijdperk (10 Juli tot 10 oefeningsdagen na de opkomst der lichteningen voor herhalingsoefeningen) bepaald:

„de Regimentscommandant stelt een onderzoek in naar de geoefendheid van de bataljons van zijn onderhoorig regiment.”

Op welk tijdstip, in den loop van het 2e oefeningstijdperk, dat onderzoek plaats heeft is mij onbekend, doch als bekend mag worden aangenomen, dat dit onderzoek *niet* over de *détails* der opleiding loopt en waarschijnlijk eene beoordeeling is van de gehouden oefeningen voor een bataljon voorgeschreven, oefeningen waarbij eventueele ongeoeffendheid van het *kader* véél meer de aandacht trekt, véél sterker uitkomt, dan die van den *milicien*.

Aannemende dat juiste en beteekenisvolle mededeelingen op den waren prijs worden gesteld, men belang heeft bij rapporten waaruit de gemiddelde graad van geoefendheid eener lichter *kan* blijken, dan vraagt men zich onwillekeurig af, waarom men toch zulk een haast maakt met het houden van een onderzoek naar de geoefendheid van den milicien, die bij het onderzoek door den Bataljonscommandant te houden, vroeger nog minstens *acht*, bij het daaropvolgende onderzoek van den Regimentscommandant nog *minstens zeven maanden* moest dienen, alvorens het jaar, voor eerste oefening bestemd, verstreken was, of wat, bij eene *rationeële indeeling* van dien oefeningstijd op hetzelfde néerkomt, nog evenveel maanden moest worden *geoefend*.

dagelijksche oefeningstijd van 7 tot 12 en van 2 tot 5 uur (zie regeling der instructie bladz. 4) in de zomermaanden véél te inspannend en vermoeiend.

Vermindert men echter het aantal oefeningsuren per dag, *hetgeen zeer wenschelijk* zou zijn, dan zou het eerste oefeningstijdperk moeten worden verlengd. Dit is zéér goed mogelijk en zou zeker in het belang der détail-instructie zijn.

¹⁾ Dit zal ik later nog duidelijker doen uitkomen.

Die rekening kan dus niet goed zijn. ¹⁾ Een vader zendt zijn 19 jarigen zoon voor één jaar naar eene kostschool. Na 4 maanden hard werken en blokken, worden de vorderingen van dat jonge mensch onderzocht en wordt daaromtrent gerapporteerd.

Dat rapport is voor den vader *hoogst geruststellend*.

De overige 8 maanden van het jaar worden evenwel besteed aan bijleering van andere vakken; ernstige herhaling van het vroeger geleerde komt te weinig voor, ofschoon *tijd* en *gelegenheid* daartoe ruimschoots voorhanden waren,

Bij het einde van het jaar geeft de zoon blijken véél, ja zelfs zéér veel te zijn vergeten van het vroeger geleerde.

Niemand vindt dit vreemd met uitzondering van den vader, die meende *voldoende* waarborgen te hebben in de *hoogst geruststellende rapporten* van 8 maanden geleden.

De vrienden die het verhaal van dien vader rustig aanhoorden en de zaak onpartijdig bekeken, gevoelden medelijden met hem en gaven hem den welgemeenden raad, in het vervolg een later tijdstip te kiezen tot het instellen van een onderzoek naar de kennis van zijn' zoon.

De vader was dankbaar voor dien raad en bleef in het vervolg gespaard voor teleurstelling.

Ik zeide zooeven, dat de tijd in het 1^e oefeningstijdperk *ontoereikend* was, om aan den milicien *grondig* te leeren, al hetgeen tot eisch wordt gesteld op blz. 9 van den grondslag.

Aan die voorwaarde toch moet worden voldaan, omdat van een *herhalingsoefeningstijdperk* gedurende den geheelen eersten oefeningstermijn van den milicien, geen sprake meer is en hij derhalve, ik herhaal het, op de in dat 1^e tijdperk verkregen geoefendheid, gedurende zijn geheelen verderen diensttijd moet teren.

Uit mijne gemaakte aantekeningen blijkt:

1^e dat de miliciens eener lichte in den regel tusschen 1 en 15 Maart met twee, drie, soms zelfs met meer tegelijk bij de compagnie aankomen zoodat de C.C^t niet vóór 15 Maart met zijne oefeningen geregeld kan beginnen;

2^e. dat iedere oefeningsweek in gewone omstandigheden 5½ oefeningsdag telt;

3^e. dat na aftrek van de *gewone Zondagen*, de verloven verleend op *goeden Vrijdag*, de *beide Paaschdagen*, *Hemelvaartsdag* en de *beide Pinksterdagen*, de C.C^t, tot op den *eersten* dag waarop het onderzoek door den Bataljonscommandant een aanvang nam, de beschikking had gehad over ± 70 oefeningsdagen. ²⁾

¹⁾ De beteekenis der z.g. jaarverslagen behandel ik liever niet.

²⁾ Tot toelichting voeg ik er bij dat de dagen, waarop de morgenuren *alleen* ter beschikking stonden van den C.C^t (na 10 Juni), als *halve* oefeningsdagen werden in rekening gebracht.

De oefeningsuren zijn tot 16 April van 8—12 en 2—5 uur; na dien datum van 7—12 en van 2—5 uur.

In dien tijd moet aan den milicien worden onderwezen:

1^e. *De recrutenschool bestaande uit:*

- Hoofdstuk I de gymnastische oefeningen,
 „ II de exercitiën,
 „ III het tirailleeren,
 „ IV het bajonetschermen.

2^e. *De handleiding bij de gymnastische oefeningen voor wat de II^{de} Tabel dier handleiding betreft (blz. 95), meer in het bijzonder de daar vermelde oefeningen in het overwinnen van terreinhindernissen (bladz. 104).*

3^e. *De compagniesschool.* ¹⁾

Zie omtrent de beoefening de bepaling, op bladz. 10 van den grondslag van het onderricht voorkomende.

4^e. *De garnizoensdienst.*

(Waarschijnlijk de hoofdstukken 5 en 6).

5^e. *De velddienst:*

- a* de gedrageregels van den post voor 't geweer,
b idem der dubbelposten,
c idem van de aflossingen,
d idem van de sluippatrouilles,
e het overbrengen van mondelinge rapporten.

6^e. *Het afstanden schatten tot 600 Meter.* ²⁾

7^e. *Het pionieren, voor zooveel als noodig is om in een ploeg behoorlijk te kunnen optreden.*

Waarschijnlijk zou de kennis der punten 24 en 25 alzoo voldoende zijn (zie voorschrift op den pionierarbeid).

Bij aanschrijving van den Heer Luit-Genl, Insp. der Infie, dd. 1 Febr. 1896, werd evenwel bevolen:

dat aan het kader en de manschappen der veldbataljons ook de gelegenheid moest worden gegeven, om zooveel doenlijk *alles* te kunnen vervaardigen of onbruikbaar maken wat in den tekst van het voorschrift voorkomt.

Een vijftiental punten worden in die aanschrijving opgegeven. Evenwel wordt niet vermeld *wanneer* een en ander moet worden beoefend.

¹⁾ Zeer in het belang der détail-instructie zou het zijn, wanneer de beoefening van die school en van het aanvallend en verdedigend gevecht eerst in het 2e oefeningstijdperk plaats had.

²⁾ Aangezien slechts enkele miliciens behoeven opgeleid te worden tot ge oefende afstandenschatters, zou het werkelijk overweging verdienen de oefening in punt 6 vermeld voor de overige miliciens te laten vervallen, omdat de uitkomsten *gering* zijn en het verlies aan tijd *zéér groot* is.

8e. *Theoriën.* ¹⁾

Zie de paragrafen 5 tot en met 29 van den „Leidraad tot het theoretisch onderwijs van den soldaat bij de infanterie.”

9e. *De voorbereidende schietoefeningen.*

Zie daaromtrent de paragrafen 90 tot en met 119 van het Voorschrift betreffende de wapenen en schietoefeningen.

Ofschoon de onder punt 9 genoemde oefeningen *niet* in den grondslag worden vermeld, blijkt evenwel uit de bepaling, voorkomende op bladz. 9 van gemelden grondslag, dat men er op rekt dat de C.C^t in den loop van het 1^e oefeningstijdperk deze voorbereidende oefeningen doorloopt, ten einde met het schieten naar de schijf te kunnen beginnen.

Zooals uit het bovenstaande blijkt, kenmerkt zich het programma voor het 1^e oefeningstijdperk niet alleen door groote verscheidenheid der aan te leeren vakken, doch ook door zijn omvang.

Het jaarlijksche africhtingsproces moet echter binnen den gestelden termijn plaats hebben en nu mag ik niet zeggen, dat de zoo gebrekkige verhouding tusschen *tijd* en *leerstof* bijdraagt tot de zoo gewenschte kalme bij het onderwijs, als uitvloeisel van het bewustzijn dat *niets* en *niemand* tot spoed dwingt, doch dat daarentegen veelal een jagen en jachten wordt waargenomen, hetwelk afmattend is voor onderwijzer en leerling.

Zonder veel tegenspraak te duchten, meen ik dan ook, dat, ofschoon ieder naar zijn vermogen het zijne bijdraagt om ieder jaar het gegeven vraagstuk tot een goed einde te brengen, er slechts weinigen zullen zijn te vinden die durven te verklaren, dat zij in staat waren den milicien grondig te oefenen, d. w. z. hem dien graad van *geoeffendheid* en *krijgstuchtelijke vorming* te hebben gegeven, waarmede hij *moet* zijn toegerust om voorbereid te zijn voor de taak welke hem in oorlogstijd wacht.

Met een tekort aan kennis en militaire vorming gaat nu de man over in het 2e oefeningstijdperk, doorloopt daarin de Bataljonsoefeningen (Bataljonsschool, met het aanvallend en verdedigend gevecht, waarvan hij reeds een voorproefje kreeg in de laatste maand van het 1e oefeningstijdperk), welke, met uitzondering van enkele oefeningen tot herhaling van het geleerde, véél meer bestemd zijn tot oefening van het *kader* dan van den *man*, om eindelijk in het 3e oefeningstijdperk over te gaan en deel te nemen aan de Regimentsoefeningen.

Ofschoon ik gaarne beken, dat laatstgenoemde oefeningen nuttig en noodig zijn tot vorming van de hoogere bevelhebbers ²⁾, is het toch zéér gewenscht, met het oog op Nederlandsche toestanden, doch vooral

¹⁾ Zonder den milicien te schaden zouden enkele punten kunnen vervallen; ik wijs bijv. op de §§ 14 en 15, welke van zuiver administratieven aard zijn.

²⁾ Grössten Werth haben auch Uebungen in Kriegsstarken Verbänden. Sie sind zu allen Jahreszeiten auf dem Exerzirplatz wie im Gelände aus zu führen (Punt 6 van de inleiding van het Exerzir-Reglement).

met den zeer korten oefeningstijd onzer lichtenen rekening houdende, dat deze tot het hoog noodige worden beperkt, ten einde daardoor tijd te winnen voor het 1° oefeningstijdperk. ¹⁾

Wij weten bovendien wat in het algemeen de resultaten zijn, wanneer de milicien aan bovengenoemde oefeningen in het 3e tijdperk heeft deelgenomen; het zwakke gebouwtje, door den Compagniescommandant vluchtig opgetrokken, kan nog diens steun niet missen en de verschijnselen van den weinig stevigen grondslag doen zich gevoelen.

Orde en tucht worden aangekweekt bij het stramme gesloten exerceren, véél minder bij manoeuvres, waar de man uit den aard der zaak zich veel vrijer beweegt, véél meer aan zichzelf is overgelaten.

Dat begrepen ook de Duitschers, die in den oorlog van 1870/71 elke gelegenheid aangrepen om hunne manschappen te doen deelnemen aan oefeningen in gesloten orde, ten einde de „*strengste Disziplin*” in het gelid er weder in te brengen.

Niettegenstaande op bladz. 12 van den grondslag wordt gezegd „dat de practische en theoretische opleiding van den man, *behalve die in het schieten* ²⁾, bij het einde van het 3e oefeningstijdperk (einde October) moet zijn voltooid”, weet echter ieder troepenofficier bij ervaring, hoe diep de kloof is tusschen een schijnbeeld en de naakte werkelijkheid, welk eene schrille tegenstelling „die graue Theorie” met de practijk vormt.

Zeker had men dan ook m. i. van de samenstellers van den grondslag van ons onderricht mogen verwachten, dat zij *practisch* zouden zijn gebleven en, rekening houdende met de overhaaste africhting onzer lichtenen, althans bedacht zouden zijn geweest op herhalingsonderwijs en die overtuiging kort en zakelijk zouden hebben kenbaar gemaakt bij de omschrijving van het 4de oefeningstijdperk.

In plaats daarvan leest men op bladz. 13, dat „het IV^{de} tijdperk *niet* als een eigenlijk oefeningstijdperk moet worden beschouwd, zooals met de eerste drie tijdperken het geval is”.

Dat beginsel, hoe onschuldig het ook moge schijnen, heeft geloof ik veel kwaad gesticht, omdat het al dadelijk oorzaak werd dat de oefeningen van de miliciens in den winter, het schijfschieten uitgezonderd, het ernstige karakter, als kenmerk van voortzetting en van meer volledige afronding, eener methodische opleiding missen en waaruit gaandeweg het dwaalbegrip moet zijn ontstaan, dat het naar huis zenden van de miliciens in de wintermaanden *geen* nadeel deed aan hunne geoefendheid.

Men verzuimde evenwel, zich vooraf gegevens te verschaffen omtrent de *geoefendheid* eener lichtening bij het *einde* van het 3e oefeningstijdperk en nam zonder verder bewijs de verklaring voor goede munt aan „dat de theoretische en practische opleiding van den man moest zijn

¹⁾ Is het kader eenmaal beter theoretisch gevormd, dan kunnen voorzeker de oefeningen in het *aanvallend* gevecht worden verminderd en die in het *verdedigend* gevecht meer worden uitgewerkt.

²⁾ Ik cursiveer.

voltooid"; men verzuimde zich de vraag voor te leggen of de milicien, op dat tijdstip, *voldoende krijgstucltelijk onderlegd* kon geacht worden, om verdere leiding te kunnen missen, zoomede dien graad van krijgstucltelijke vorming kon hebben verkregen, welke voldoende waarborg opleverde dat de milicien, *ook buiten het bereik en de contrôle zijner meederen*, zijne plichten als soldaat stipt zou naleven.

Zowel strafregisters als beoordeelingslijsten, zijn al zéér gebrekkige vertolkers van bovengenoemde eischen, en kunnen nooit als maatstaf dienen bij de beoordeeling van *geoeffendheid* en *tucht*.

Afgescheiden nu van het bovenstaande, kan men zich indenken in den gedachtengang van eenen M. v. O., die de oefeningen der infanterie slechts op grooten afstand waargenomen hebbende of minder juist voor-gelicht wordende, onder den algemeen heerschenden drang tot bezuiniging, het voorstel indient tot *verkorting* van den eersten oefeningstijd onzer lichten en dezen terugbrengt tot *acht* maanden.

Ik mag echter niet ontkennen dat ik met verwondering de motieven las. Waar zou het toch heen, vroeg ik mijzelf af, als men aanneemt dat de oefeningen bij de infanterie, in den winter *weinig* of *geen* nut opleveren!

Hoe komt men er toch aan, dat de infanterie zich in dat jaargetijde niet zou kunnen oefenen in den marschveiligheidsdienst, den patrouilledienst, het werktuigelijk en toegepast tirailleeren, waar men, véél beter dan in den zomer, van de dan niet bebouwde terreinen kan gebruik maken; welk bezwaar levert de beoefening en de herhaling van de recrutenschool in haar geheelen omvang op, met uitzondering van de stilstaande lessen? Waarom zou men den milicien niet kunnen oefenen in het pionieren waarin hij nog zooveel te kort schiet; moet men zich in den zomer niet tevreden stellen met oefeningen *binnen de kazerne* op regenachtige dagen en wel in den tijd dat de miliciens nog in het 1e oefeningstijdperk zijn? Waarom zou men in den winter minder nuttig werkzaam kunnen zijn, bij de beoefening van de gymnastiek (*toestel-oefeningen*), de *geheele 2e afdeeling* der recrutenschool en *alle* voorbereidende oefeningen, welke, wij zagen het reeds, zeker noodig zijn, omdat het schietonderwijs nog *niet* is voltooid? Zou er in den winter ten slotte niet volop gelegenheid zijn om den man de beteekenis der *vuurdiscipline* te onderwijzen (zie punt 231 R. S.), waarin hij tot dusverre nog *weinig* of *geen* onderricht ontving? Is eindelijk de winter niet het aangewezen oefeningstijdperk voor het kader, dat in dat jaargetijde zowel theoretisch als practisch moet worden opgeleid en gevormd? ¹⁾

¹⁾ Met opzet noemde ik verschillende onderwerpen niet, welke in de „leidraad voor het theoretisch onderwijs” voorkomen en waarvan de behandeling in den winter door onderofficieren onder leiding van een officier niet alleen zéér nuttig voor den milicien zou wezen, doch ook aan de vorming tot onderwijzer van den onderofficier ten goede zou komen (Zie schema van opleiding voor het kader).

Ziedaar enkele vragen waarop ieder troepenofficier een voldoende antwoord zal weten te geven.

Ik acht het niet noodig de redenen nader te beschouwen, welke in de Memorie van Beantwoording werden neergelegd en dienden om het voorstel, door Zijne Excellentie den M. v. O. aan H. M. de Koningin-Regentes gedaan, toe te lichten.

Ongaarne zou ik zien dat mijn ernstig streven, om de fouten in de opleiding van ons kader en onze lichtingen aan te geven, met vermelding van de middelen welke tot verbetering zouden leiden, verkeerd werd begrepen en mijne poging om van de infanterie een *streng gedisciplineerd* en *goed geoefend* geheel te maken werd misverstaan.

De tijd, waarin wij leven, is weinig bemoedigend voor ons leger, een lastpost in veler oog, omdat vele en velerlei partijbelangen in hun onkunde, het landsbelang, dat een *sterk* en *goed geoefend* leger vordert, hebben weten op zijde te dringen. Toch staan wij aan den vooravond van een wellicht schoonen dageraad voor Nederland, als volk en leger zich eendrachtig zullen scharen om den troon van hunne jeugdige Koningin, die zij, als goede onderdanen hulp en steun beloven, dagen waarin de twist der partijen zal worden overstemd door een donderend hoerah! dat zal golven over de hoofden van duizenden. Eerlijkheid en trouwhartigheid zijn oud-Hollandsche deugden; slechts zelden bestaat er gelegenheid hieraan vorm en uiting te geven.

Zijne Excellentie de Minister van Oorlog zal, als Hollander van den ouden stempel, ongetwijfeld de gelegenheid aangrijpen, welke zich nu daartoe biedt, door zorg te dragen, dat de proefneming met de africhting van de lichting van 1898 in *acht* maanden, waarvan Zijne Excellentie in de Kamerzitting van den 18^{en} December j.l. gewaagde, ¹⁾ *naargeziet* en *onpartijdig* plaats hebbe.

En wanneer later uit het, bij het *einde* van hunnen oefeningstijd, in te stellen onderzoek mocht blijken, dat de theoretische en practische opleiding *niet* is voltooid en de miliciens in *geoefendheid* en *krijgstucht* véél, ja zéér veel tekort schieten, dan worde dat zonder omwegen erkend. Wij twijfelen niet of de Tweede-Kamer der Staten-Generaal, doordrongen van het besef van hare verantwoordelijkheid, zal bij een zoo openhartige en onpartijdige behandeling der quaestie, als thans door Zijne Excellentie in het vooruitzicht is gesteld, de zoo hoog noodige en goed besteede gelden, voor betere en langduriger oefening van onze infanterie, volgaarne toestaan, car l'infanterie c'est l'armée.

v. D. H.

NASCHRIFT DER REDACTIE.

Aangezien het der redactie gebleken is, dat er bij velen eene onbestemde vrees bestaat, of in de verkorting van den eersten oefeningstijd der militia wel eene proefneming moet worden gezien, willen wij onze lezers de gedachtenwisseling niet onthouden, welke juist over dit punt

¹⁾ Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1897/98. Tweede Kamer, blz. 592. Mil. Spec. '98.

in de Eerste-Kamer der Staten Generaal is gevoerd. Wij schrijven daarom uit de Handelingen ¹⁾ het volgende af:

De Heer SCHIMMELPENNINCK VAN DER OLJE. Wanneer ik de begrooting naga, dan schijnt mij de verkorting van den oefeningstijd, die door den Minister wordt beoogd, een van de belangrijkste te zijn, die bij dit hoofdstuk zijn betrokken. Niet zoozeer omdat het iets nieuws is, want de zaak werd vroeger herhaaldelijk besproken en ook toegepast, maar omdat ik mij aansluit bij hen, die er eene proefneming in zien, waarvan de Minister partij zal kunnen trekken, bij het voorstellen van maatregelen tot regeling onzer levende strijdkrachten. Wanneer die proef wordt genomen met de onbevangenheid, het doorzicht en de voorzichtigheid, welke ik gaarne aan dezen Minister toeken, dan heb ik er vrede mede onder de voorwaarden ²⁾, die in het Voorloopig Verslag aangeroord worden.

Doch wanneer het zou zijn een toegeven aan het streven van hen die meenen dat men in tijd van nood kan volstaan met een zoo groot mogelijk getal, met vaderlandsliefde en geestdrift als voornaamste militaire eigenschappen, dan zou ik dien maatregel een ramp achten. Ik vertrouw echter dat de Minister de resultaten der kortere oefening met zorg zal nagaan . . . . .

De MINISTER VAN OORLOG. Ik kan de geachte afgevaardigde de verzekering geven, dat het werkelijk mijne bedoeling is om met groote onbevangenheid na te gaan, welke resultaten de oefening van acht maanden zal opleveren. Ik hoop dat dit even onbevangen zal geschieden — ik heb er reeds bij de schriftelijke behandeling met een enkel woord op gewezen — door degenen die mij daarvan rapport hebben uit te brengen. Het spreekt vanzelf dat een maatregel als deze, verschillend beoordeeld kan worden en dat bij sommige eene groote mate van zelfverloochening, zou ik haast zeggen, noodig zal zijn om dien-aangaande een volkomen objectief oordeel te vormen; maar ik vertrouw dat al de officieren in het leger, die met het uitbrengen van die rapporten zullen worden belast, zullen inzien dat hier een groot belang op het spel staat en het er dus op aankomt volkomen objectief mede te deelen, welke resultaten de proef heeft opgeleverd.

¹⁾ Handelingen der Staten Generaal 1897—'98, I. Vel 59, blz. 215 en 216.

²⁾ Hiermede wordt bedoeld: de nauwkeurige vergelijking van de tactische geschiktheid, de manoeuvreervaardigheid, enz., van den in acht maanden geoeffenden soldaat, uit een oogpunt van militair paedagogische vorming, met hetgeen door den geoeffenden enkelen man bij onze eventueele tegenstanders in militair opzicht gepraeesteerd wordt (Voorloopig Verslag, § 4).

BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN.

Den eersten Maart e.k. zal, onder den titel: „*De Arbeid*”, bij den uitgever ARTHUR VAN DER STEMPEL te Amsterdam, onder redactie van ED. VERBURGH, een maandschrift verschijnen, dat zich litterair zal verzetten tegen den vulgairiseerenden invloed, die de zoogenaamde Nieuwe Gids-richting op de letterkunde uitoefent, en verder bijdragen zal bevatten over muziek, tooneel, schilderkunst, sociologie en exacte wetenschappen.

De kaftversiering zal van JAN TOOROP zijn.

BOEKAANKONDIGING.

„Zur historischer Entwicklung der Balkanfrage” — von THILO VON TROTHA — *Berlin* 1897. Militär-Verlag R. FELIX.

Deze brochure, met het oog op de jongste verwickelingen geschreven, levert een overzicht van het ethnographisch-historisch verleden der tegenwoordige bevolking van het Balkan-schiereiland, waaraan gevoegd wordt eene opsomming van de getalsterkte der verschillende stammen, waarover de bevolking van $15\frac{1}{4}$ millioen zielen is verdeeld en waaronder de Bulgaren met $4\frac{1}{2}$ millioen aan het hoofd staan. Een vluchtig overzicht van de strategische verhoudingen aan de Turksch—Grieksche grenzen, zooals deze zich in 1885 aftekenden, besluit het geheel, dat wel is waar zijn actualiteit heeft verloren, doch nog veel lezenswaardigs biedt.

D. V.

„Soldatenleven.” Militaire Schetsen, door J. R. JACOBS, Majoor der Infanterie van het N.-I. Leger, Ridder Militaire Willemsorde 4de klasse. *Amsterdam*, 1897, Uitgevers-Maatschappij „ELSEVIER.”

Met genoegen lezen wij deze goed geschreven schets van het Indische soldatenleven, evenals zoovele van zijne voorgangers. Het was dan ook niet zonder een gevoel van bevreemding dat wij vernamen, dat de Majoor JACOBS niet op verzoek den dienst in het Indische leger ging verlaten.

Wel is waar kunnen wij de redenen niet bevroeden en dus ook niet beoordeelen, waarom officieren door het legerbestuur in Nederlandsch-Indië voor het verder dienen op avancement niet meer geschikt geoordeeld worden, maar dat is zeker dat waar voor officieren, die een verleden hebben, als deze hoofdofficier, en die bovendien door hunne talenten dermate uitblinken, als de Majoor JACOBS zoo ruimschoots heeft getoond, in de gelederen geen plaats meer is, òf het officierskorps zoo hoog staat dat het bijna aan het ideale grenst, òf wel er iets aan de wijze van beoordeeling voor en bevordering tot den hoogereren rang hapert.

Het is te hopen dat weldra door de Nederlandsche regeering maatregelen getroffen zullen worden om dergelijke jonge, krachtige, talentvolle hoofd- en subalterne officieren, als wij bij tientallen hier werkeloos zien rondloopen, voor de aanvulling van het Nederlandsche officierskorps in tijden van oorlog te behouden.

Voor den schrijver heeft het ons genoeg gedaan, dat hem bij het scheiden uit den dienst in zijne omgeving door hoog en laag zooveel sympathie bewezen is. Al wordt de verbroken carrière daarmede niet gebaat, zoo kan eene dergelijke waardeering de geschokte moreele kracht dermate steunen, dat nog lust om te werken overblijft. En daarop komt het ten slotte aan.

Ter aankondiging ontvangen:

Raadgever voor hen, die de fotografie beoefenen. Naar het Duitsch van LUDWIG DAVID, door P. J. G. NELL, Am. fot. te 's Gravenhage. Tweede veel vermeerderde druk. *Apeldoorn*, 1898. LAURENS HANSMA.

Jaarboekje van den Algemeenen Nederlandschen Vredesbond. Vijf en twintigste jaargang, 1898. F. J. BELINFANTE. 's *Gravenhage*, 1898.

Dictionnaire militaire. Encyclopédie des sciences militaires, rédigée par un comité d'officiers de toutes armes. 11me Livraison: Fonds-Garde impériale. Librairie militaire BERGER-LEVRAULT ET CIE. *Paris*, 1897. Prix: 3 fr.

Leiddraad voor het kader der artillerie-schutterij, samengesteld door S. MOS, 1ste Luitenant-Adjutant der Artillerie-Schutterij te Amsterdam. GAARLANDT & VAN LOOY. *Amsterdam*, 1898.
